

UK Pedagogická fakulta
KATEDRA DĚJIN A DIDAKTIKY DĚJEPISU

bakalářská práce:

Emil Utitz

Veronika Prausová

Vedoucí bakalářské práce: doc. PhDr. Alena Míšková, Ph.D.

Praha 2011

ČESTNÉ PROHLÁŠENÍ

Prohlašuji, že svou bakalářskou práci „Emil Utitz“ jsem vypracovala samostatně pod vedením vedoucí práce s použitím pramenů, literatury a dalších informačních zdrojů, které jsou uvedeny v seznamu použitých pramenů a literatury na konci mé práce. Jako autorka práce dále prohlašuji, že jsem v souvislosti s jejím tvořením, neporušila autorská práva třetí osoby.

V Praze 20. června 2011

PODĚKOVÁNÍ

Ráda bych touto cestou poděkovala své vedoucí bakalářské práce doc. PhDr.
Aleně Míškové, Ph.D. za její pomoc a cenné rady.

ÚVOD	5
1.1 Cíl bakalářské práce	5
1.2. Prameny a literatura	6
2. HISTORICKÝ ÚVOD	8
2.1. Česko-německé soužití za první republiky	8
3. ŽIVOT EMILA UTITZE (1883 – 1942)	14
2.1. Dětská a studentská léta	14
2.2. Na univerzitách v Rostocku a Halle (1910 – 1933)	18
2.3. Návrat do Čech (1933-1938)	22
2.4. Zlé časy (1938 – 1942)	26
4. V TEREZÍNSKÉM GHETTU	31
3. 1. Historie Pevnosti a vznik ghetta	31
3. 2. Výstavba a správa ghetta	33
3. 3. Prominenti v ghettu Terezín	34
3. 4. Kultura v ghettu	36
3. 5. Ústřední knihovna	38
3. 6. Psychologie života v Terezíně	41
3. 7. Osvobození	43
5. POVÁLEČNÉ OBDOBÍ (1945 – 1956)	46
6. ZÁVĚR	49
PRAMENY A LITERATURA	52
Prameny	52
Literatura	52
PŘÍLOHY:	54

ÚVOD

1.1 Cíl bakalářské práce

Ve své bakalářské práci jsem se rozhodla zmapovat osudy německého vědce, filosofa, psychologa, estetika, pedagoga a univerzitního profesora Emila Utitze, který jako jeden z mála zůstal v poválečném Československu. A to i přesto, že v tomto období sloužil německý jazyk jako „Kainovo znamení“. Jeho osud je obrazem doby, kdy Židé patřili „podle potřeby“ mezi přátele i nepřátele v meziválečném období a byli „podlidmi“ v čase války. Ve své době byl proslulým a mezinárodně uznávaným odborníkem, jehož znalosti obrovskou měrou převyšovaly rámec jeho oboru. Svůj profesní život pak zasvětil především univerzitám v Německu. Ani pražská univerzita, Utitzova alma mater, nebyla o jeho vědeckou a přednáškovou činnost ochuzena. Přestože měl v rámci proslulé pražské generace německy tvořících autorů své nezastupitelné místo a přednášel v řadě českých měst, jeho jméno není v českém podvědomí zakořeněno tak, jak by si Emil Utitz právem zaslouhoval.

Hlavním záměrem mé práce je promítnout osobnost Emila Utitze, jako člověka své doby. Jde mi především o zachycení jeho životního osudu na pozadí událostí, kterými byl ovlivněn nejen on, nýbrž celá tehdejší společnost. Má práce je rozdělena na tři oddíly. V první části si kladu za úkol vylíčit podobu česko-německo-židovského soužití, což považuji za velice podstatné pro pochopení budoucích událostí. Tento prvek je důležitý z toho důvodu, že člověka do značné míry formuje společnost, ve které se narodí, vyrůstá a na jejímž budování se později podílí. V následujícím oddílu jsem se věnovala životu Emila Utitze v letech 1883 – 1942. Třetí část je zaměřená na problematiku týkající se terezínského koncentračního tábora a činnosti Emila Utitze, kterou vykonával v rámci tohoto nuceného společenství. Právě toto období považuji za stěžejní úsek mé práce. Poslední kapitola bude reflektovat závěrečnou etapu Utitzova života v poválečném Československu.

Nezbytnou součástí mé práce jsou také přílohy, ve kterých systematicky uvádím základní životní data Emila Utitze, vybranou bibliografii z jinak velice rozsáhlé literární a vědecké činnosti. Rada bych také v rámci příloh připojila několik zajímavých dokumentů, především z poválečného období, které jsou základním materiálem pro osvětlení situace, v níž se Emil Utitz ocitnul po návratu s terezínského gheta.

1.2.   Prameny a literatura

Prameny, které jsem měla možnost použít pro svou práci, jsou velmi rozmanité. Za základní zdroj považuji osobní fond Emila Utitze nacházející se v Masarykově ústavu a Archivu Akademie věd ČR. Písemnou pozůstalost Prof. Dr. Emila Utitze tvoří materiály týkající se především poválečných let, které obsahují řadu dokumentů vypovídajících o jeho činnosti v Terezíně a v následujících letech.

Z období předválečného se zachovalo jen několik osobních, studijních a kariérních dokladů, z osobní korespondence tu jsou 3 dopisy Franze Brentana z r. 1907 a některé rukopisy jeho vědeckých či populárněvědeckých prací. Velice obsáhlý a zajímavý je i soubor spojený s Utitzovým úmrtím. Tvoří ho celá řada nekrologů a kondolenčních dopisů, které často přesahují pouze formální vyjádření soustrasti. Mezi nejobsáhlejší fondy pak patří ty, které reprezentují jeho vědeckou a odbornou práci a oddíl věnovaný životopisnému materiálu. V neposlední řadě je také možnost čerpat z pramenů reflektujících jeho činnost veřejně vědecko-organizační, pedagogickou a politickou. Konečně fond obsahuje i písemnost rodinných příslušníků a ilustrační materiál o původci fondu.

Další prameny je možno nalézt v Archivu Univerzity Karlovy. Jedná se o veškerou dokumentaci reflektující Utitzovu pedagogickou činnost na Karlově univerzitě. Obsahuje tři složky, z nichž první zahrnuje jeho stručný životopis a zabývá se jeho vědeckou prací. Ve druhém archu je veškerá dokumentace týkající se jeho příchodu na Filosofickou fakultu Německé university v Praze. Můžeme zde nalézt především korespondenci mezi děkanátem a Emilem Utitzem o přiznání stipendií na zahraniční stáže. Třetí soubor zahrnuje listiny z let 1945 – 1947, tedy období poválečné. Opět se jedná o korespondenci s Německou universitou v Praze. Projednávají se tu především záležitosti penze, kterou měl Emil Utitz, jakožto profesor po svém odchodu z University dostávat. Velice zajímavým dokumentem je rozhodnutí o důchodu, který mu byl přiznán po přezkoumání informací z doručeného anonymního dopisu. Ten profesora Utitze osočoval z toho, že vždy používal výhradně německý jazyk a česky skoro vůbec neuměl. Největším zlem však bylo prohlášení, že pokud by profesor za války nebyl žid, stal by se jistě nacistou. Tento dokument tedy výrazně vypovídá o nepřátelských činech, kterých se část společnosti dopouštěla na židech i v době poválečné. Další zmínky o Emilu Utitzovi se objevují ve fondech Židovského muzea v Praze.

Jiné cenné prameny lze získat i v Národním Archívu.

Považuji za důležité zmínit především základní dílo týkající dané problematiky, a to „**Terezín 1941-1945**“ od H. G. Adlera. Rozsáhlá trilogie zabývající se historií, sociologií a psychologií ghetta je prvotřídním zdrojem k pochopení veškerých zákonitostí Terezína, jeho zrodu, organizace a samotného fungování. Jeho dílo bylo v době vzniku i v letech následujících podrobeno značné kritice historiků, čtenářů i přeživších spoluvězňů z ghetta. Pokud bychom jeho dílo posuzovali z hlediska české otázky, nedočkáme se z autorova pohledu valného mínění o českém národě a jeho povaze. Stěžejní publikací spadající do poválečného období je samozřejmě dílo samotného Emila Utitze „**Psychologie života v terezínském koncentračním táboře**“, kterou napsal po svém návratu z tábora. Přestože o psychologii v Terezíně bylo sepsáno nemálo knih, tato publikace je výjimečná nejen tím, že autor zažil tíhu popisovaného dění, ale především díky jeho profesionálnímu přístupu. Další Utitzův spis „**Německo mezi včerejškem a zítřkem**“ mi velice pomohl při psaní o letech třicátých a jeho působení na německých univerzitách. Velkým zdrojem informací pro mou práci byla i beletrie, a to hlavně autobiografické dílo Maxe Broda „**Život plný bojů**“. Díky této knize bylo možno získat spoustu zajímavostí z kulturního a společenského života lidí, silně spjatých s prostředím pražské univerzity. Při popisování Emila Utitze jako horlivého člena filosofického kroužku pražského se stala dokonce stěžejní publikací. Pro obecné úvody a společenskou tematiku jsem čerpala ze sborníku přednášek „**Židovská menšina v Československu ve dvacátých letech**“, který vyšel v nakladatelství Židovského muzea v Praze. Zabývá se především národnostní problematikou nového státu, antisemitismem, čechožidovstvím či židovským nacionalismem. Za klíčovou pro pochopení postavení Židů ve společnosti, směry židovského hnutí a upřesnění řady souvisejících pojmů považuji knihu Kateřiny Čapkové „**Češi, Němci, Židé? Národní identita Židů v Čechách**“. Při popisování zákonitostí v době válečné a holocaustu jsem vycházela z publikace Miroslava Kárného „**Konečné řešení**“, která se obecně považuje za jednu ze stěžejních prací k tomuto tématu. Velice přínosný pro mou práci byl v tomto ohledu také sborník Livie Rothkirchenové „**Osud Židů v Protektorátu 1938 – 1945**“. Pro vymezení pojmu „prominent“ ve společenských vazbách ghetta Terezín se ukázala být velice nápomocná publikace Heleny Krejčové a Anny Hyndrákové „**Prominenti v ghettu Terezín 1942 – 1945**“. Za důležitý zdroj informací považuji také internetový server holocaust.cz

2. HISTORICKÝ ÚVOD

2.1. Česko-německé soužití za první republiky

„Stará rakouská Praha bylo město, kde mezi sebou nepolemizovali jen jednotlivci, ale kde se vzájemně potíraly tři národnosti: Češi jako většina, Němci jako menšina a Židé jako menšina v lůně této menšiny. Situace přitom byla ztížená tím, že pojmové vymezení židovství (národnost nebo náboženství – či obojí zároveň) nebylo zdaleka ještě ustáleno a že se stále víc Židů přiklánělo k Čechům.”¹ Snažíme-li se o pochopení a zmapování určitého společenského jevu, dění či události, je nutné znát zákonitosti, které tomu předcházely. Výše uvedený citát Maxe Broda² je opravdu vynikajícím obrazem toho, v jaké konstalaci se nacházely česko-německo-židovské vztahy na počátku 20. století. V rámci těchto vazeb došlo ke vzrůstajícím emancipačním snahám na české i židovské straně a současně s tím docházelo také k utváření moderního antisemitismu. „Zamýšlíme-li se nad českým antisemitismem 19. a 20. století, nad jeho motivacemi a projevy, je nutné si uvědomit, jaká vlastně byla česká společnost a židovská pospolitost ve sledovaném období, jak se obě vyvíjely a jak vypadalo jejich vzájemné soužití.”³ Přestože si Židé, ať už se hlásili k české či německé národnosti, prošli řadou konfliktů a nenávistných afér, tyto tři linie se neustále prolínaly a vyvíjely. Nový československý stát a především jeho hlavní představitel T. G. Masaryk se snažil vytvořit izraelitům vhodné podmínky pro život v rámci tehdejší Evropy. Masaryk, známý svým kladným postojem k židovskému národu projeveným v Hilsnerově aféře, využil své popularity mezi Židy především při diplomatických jednáních ve Spojených státech amerických během první světové války a mohl pak počítat i s jejich podporou.⁴ „Postavení Židů v Československé republice bylo jedinečné tím, že Československo jako jediný stát v Evropě umožňoval svým občanům uvést při sčítání lidu židovskou národnost. V žádném jiném státě nebyla v ústavních dokumentech povolena Židům možnost zvolit si národnost židovskou, aniž přitom museli dokazovat znalost jednoho

¹ Brod, M.: Život plný bojů. Praha, Mladá fronta, 1966, s. 7

² **Max Brod (1884 – 1968)** – významný pražský, německy píšící židovský spisovatel, filosof, právník a novinář, životní přítel Franze Kafky a správce je díla, pro svět objevil Franze Werfla, Jaroslava Haška či Leoše Janáčka, horlivý sionista, před válkou utekl do Palestiny, dramaturg divadla v Tel-Avivu, dílo: Život plný bojů, Životopis Franze Kafky

³ Krejčová, H.: Židé v novodobých dějinách: Židovská komunita v moderní české společnosti. Karolinum, Praha 1997

⁴ Čapková, K.: Češi, Němci, Židé?, Národní identita Židů v Čechách 1918 – 1938, Praha Litomyšl 2005.

z židovských jazyků (*jidiš* či *hebrejštiny*).⁵ Možnosti přihlásit se v roce 1921 během prvního sčítání lidu k židovské národnosti využilo 170 800 obyvatel židovského náboženství z celkového počtu 354.300 izraelitů. „Pro evropské Židy v 19. a 20. století bylo typické dilema, ke které národnosti patří. Mají se považovat za Židy či za členy národa, v jehož středu žijí? Jestliže v západní Evropě se před Židy otvíraly dvě alternativy (kupř. židovská či francouzská národnost), v českých zemích byla situace ještě komplikovanější. Vedle národnosti židovské přicházela v úvahu ještě německá a česká.“⁶ Přesto je nutné pracovat s těmito výsledky velice citlivě, protože přihlášení se k židovské či československé národnosti ještě nutně neznamenalo podílení se na sionistickém či čechožidovském hnutí. „Většina Židů byli tzv. třídenní Židé, kteří chodili do synagogy jen na Vysoké svátky. Před první světovou válkou se jim říkalo „čtyřdenní“, protože do synagogy přišli i na oslavu narozenin císaře Františka Josefa.“⁷ Důležitý prvek svébytnosti se projevoval též v zakládání spolků, politických stran, uměleckých a studentských kroužků. Hlavní orgán pak představovala Židovská rada. „Ještě před ukončením války zakládali v jednotlivých evropských státech Židovské národní rady, které měly za úkol zastupovat a prosazovat práva židovské menšiny. V Čechách byla Židovská národní rada (dále jen ŽNR) se sídlem v Praze založena 22. Října 1918. Podle programového prohlášení z 23. října jsou hlavními požadavky ŽNR: uznání židovské národnosti a svoboda jednotlivce se k ní přihlásit; plná občanská rovnost; národní menšinová práva a demokratizace židovských náboženských obcí, které by se měly sjednotit pod vedením centralizované vyšší židovské organizace.“⁸

Hlavním poradcem T. G. Masaryka v otázkách spojených s židovským obyvatelstvem byl v letech 1918 – 1919 člen ŽNR Max Brod. Ten se z hlediska rozdělení židovského obyvatelstva na čechožidy, německé či české židy a sionisty řadil k té poslední jmenované skupině. Židé se tedy stali aktivně činnou složkou ve společenském a kulturním dění a to, ať už na německé či české straně. Nejvíce „viditelných“ Židů pak bylo především v průmyslu, obchodu a kultuře. „Velká část redaktorů německých tiskovin byla židovského

⁵ Čapková, K.: Češi, Němci, Židé? Národní identita Židů v Čechách 1918 – 1938. Praha – Litomyšl, 2005, s. 27

⁶ Čapková, K.: Charakter židovského nacionalismu v českých zemích a jeho recepce v prvorepublikovém Československu. Židovská menšina v Československu ve dvacátých letech.

⁷ Čapková, K.: Češi, Němci, Židé? Národní identita Židů v Čechách 1918-1938. Praha – Litomyšl, 2005, s. 19

⁸ Čapková, K.: Češi, Němci, Židé? Národní identita Židů v Čechách 1918-1938. Praha – Litomyšl, 2005, s. 28 - 29

původu. Své reklamy, oznámení o sňatku či úmrtí publikovali němečtí Židé (nejen z Prahy) převážně v deníku *Prager Tagblatt*, nejčtenějších to německy psaných novinách. Do *Prager Tagblattu* přispívalo mnoho židovských novinářů včetně Rudolfa Fuchse⁹, Maxe Broda, Willyho Hasse¹⁰, Egona Ervína Kische¹¹, Theodora Lessinga¹², Fridricha Torberga¹³ či Josepha Wechsberga¹⁴, který byl zároveň tajemníkem Židovské strany. ¹⁵ Díky své liberální orientaci patřil mezi nejoblíbenější tiskoviny židovského obyvatelstva. Emil Utitz se k celé situaci vyjádřil následujícím způsobem „jeden z redaktorů se nechal slyšet, že nikdo nepociťuje větší lítost nad tím, když zemře nějaký Žid z Čech, více než on, protože tím ztrácí jeho noviny jednoho abonenta. A není nic radostnějšího než židovská svatba, neboť to znamená o jednoho židovského odběratele navíc.“¹⁶ Navzdory většímu začleňování Židů do společnosti a stále rostoucí asimilaci, vyvěral na povrch také rostoucí vliv nenávisti k Židům. „Na oficiální nebo lépe řečeno státní úrovni se stal antisemitismus především díky T. G. Masarykovi neúnosným. Na akademické půdě, převážně mezi studenty, se šířil kontinuálně a ovlivňoval stále širší vrstvy.“¹⁷ Obecně lze říci, že nejvíce se antisemitismus projevoval tam, kde docházelo ke konkurenčnímu boji. Všechna odvětví průmyslu a hospodářství,

⁹ **Rudolf Fuchs (1890 – 1942)** – český, německy tvořící básník a překladatel, důležitý je překlad díla Petra Bezruče do německého jazyka

¹⁰ **Willy Haas (1891 – 1973)** – pražský, německy píšící židovský prozaik, publicista, esejista a scénárista, prosazoval ideály česko-německo-židovské symbiózy, zakladatel literárního deníku *Die literarische Welt*

¹¹ **Egon Erwin Kisch (1885 – 1948)** – pražský, německy píšící spisovatel a novinář židovského původu, jeho touha být u všeho mu vysloužila přezdívku „zuřivý reportér“

¹² **Theodor Lessing (1872 – 1933)** – německý židovský filosof, profesor na univerzitě v Hannoveru, silně ovlivněn Friedrichem Nietzsche, věnoval se filosofii života, po emigraci r. 1933 z Německa otevřeně hovořil a odsuzoval německý nacionalismus, stal se jakýmsi symbolem protinacistické opozice, byl zastřelen dvěma najatými nacistickými vrahy v Mariánských Lázních

¹³ **Friedrich Torberg (1908 – 1979)** – rakouský spisovatel a novinář židovského původu, pomocí Maxe Broda debitoval jako romanopisec, emigroval do USA, tvořil v Hollywoodu, roku 1951 se vrátil do Vídně, kde tvořil až do své smrti

¹⁴ **Joseph Wechsberg (1907 – 1983)** – český spisovatel, žurnalista a hudebník židovského původu, později vystudoval práva a pracoval pro Židovskou stranu, roku 1938 byl českou vládou vyslán do USA, aby zde upozornil na sudetskou otázku, 1943 působil jako válečný dopisovatel, po válce pracoval pro noviny *The New Yorker*

¹⁵ Čapkova, K.: Češi, Němci, Židé? Národní identita Židů v Čechách 1918-1938. Praha – Litomyšl, 2005, s. 68

¹⁶ Utitz, E.: Egon Erwin Kisch. Klasický žurnalista. 1958, s. 17

¹⁷ Iggersová, Wilma : Emigrace německých a rakouských židů do Československa. In: Emancipácia Židov - antisemitizmus - prenasledovanie v Nemecku, Rakúsko-Uhorsku, v českých zemiach a na Slovensku. Br., Veda, Vydavateľstvo SAV 1999, s. 124

soukromé podnikání a rovněž akademická půda se staly živnou půdou tohoto fenoménu. Přestože se v průběhu dvacátých let projevy v řadě případů protižidovské nálady, celkově se o této době hovoří jako o relativně poklidném období. „V roce 1929 vypukla mezinárodní hospodářská krize a Československo postihla hůře než většinu ostatních zemí. Na svém vrcholu měla za následek 920.000 nezaměstnaných při celkovém počtu 14,5 mil. obyvatel v únoru 1933, což byla vyšší kvóta než např. ve Francii. Nejvíce postižena byla německá pohraniční oblast s textilním, sklářským, porcelánovým, hračkářským a ocelářským průmyslem, který vyráběl převážně na export.”¹⁸

Velká vlna antisemitismu se vzedmula také mezi studentstvem a to jak na české tak i německé universitní půdě. „Požadavek českých studentů po zavedení „*numerus clausus*” vyústily 21. listopadu v demonstrativní pochod českého studentstva, který skončil tvrdou a krvavou srážkou s policií. Antisemitské hnutí se ovšem neomezovalo pouze na vysoké školy. Právě v září 1929 přijal i spolek českých advokátů rezoluci, v níž požadoval zavedení „*numerus clausus*”, tj. „židovskou kvótu”. Stejné požadavky, jen ne tak otevřeně formulované, vznesla v říjnu 1938 Federace českých lékařů, korporace českých umělců a architektů.”¹⁹ Vraťme se ale zpět k vývoji třicátých let. Již od zrodu nové republiky procházelo českožidovské hnutí řadou změn ve své organizaci. Téměř všechny spolky projevy naplno svůj hlavní záměr, tedy blízký kontakt a spolupráce židů s Čechy, a napříště se otevřely i nežidovským členům. „V ideologii Svazu Čechů židů i Akademického spolku Kapper se kladl důraz na češství v nacionálním smyslu. Nejdále šel v tomto směru spolek Kapper, který se již ani nepovažoval za organizaci českožidovskou, nýbrž českou.”²⁰ Právě třicátá léta se nesla na vlně nebojácné mladé generace, která měla ujasněná stanoviska, a rozhodně s nimi vystoupila proti oficiálnímu českožidovskému vedení. Postupně se vytvořil nový program českožidovské mládeže, jehož základem bylo prosazovat češství, chránění lidství a boj proti antisemitismu. Do čela mladé gardy se postavil přední básník své generace Egon Hostovský²¹, který se ve svém proslovu k novým členům na počátku akademického roku

---

¹⁸ Iggersová, Wilma: Emigrace německých a rakouských židů do Československa. In: Emancipácia Židov - antisemitizmus - prenasledovanie v Nemecku, Rakúsko-Uhorsku, v českých zemiach a na Slovensku. Br., Veda, Vydavateľstvo SAV 1999, s. 121-130.

¹⁹ Tamtéž: s. 104

²⁰ Čapková, K.: Češi, Němci, Židé? Národní identita Židů v Čechách 1918 – 1938. Praha – Litomyšl, 2005, s. 147-149

²¹ **Egon Hostovský (1908 – 1973)** – český básník a spisovatel židovského původu, dlouholetý předseda studentského spolku Kapper, po válce emigroval do USA, kde působil

1932/33 vyjádřil velice ostře k rozporu mezi programem akademiků a oficiálního českožidovského vedení. „Za svého ideologického vůdce si studenti z Kapperu vybrali filosofa Jindřicha Kohna²².“²³ Tento přední českožidovský filosof vždy propagoval právo každého Žida na výběr své národní identity. „Výzva mladých k bližší spolupráci se sionisty či jejich snaha překonat úzce nacionální program se však u vedení českožidovské hnutí nesetkala s větším ohlasem. Rozdíly mezi idealistickou mládeží a pragmatickým vedením vypluly na povrch s nečekanou naléhavostí během let 1937 – 1938 v diskuzích o aktuálních politických problémech.“²⁴ Právě rostoucí nacistická moc v sousedním Německu představovala nejen pro českožidovské hnutí obrovskou ránu. „Idylu dvacátých let radikálně ukončil Hitlerův nástup k moci. Zpráva o zvolení Hitlera za kancléře přišla jako blesk. První nacisty organizované štvání 1. dubna 1933 ukázalo, že proces emancipace Židů není nezvratitelný, že militantní režim může Židům vydobytá práva bez zvláštních překážek opět odejmout.“²⁵ Nejen pro německé Židy, ale pro kompletní evropské židovské obyvatelstvo nastaly krušné časy a pomalu se jim rozpadala představa u humanitě a lidských právech. „Politickou atmosféru Československa ve třicátých letech lze charakterizovat jako demokracii ve stínu nacismu. Stále více se dostával do popředí problém česko-německých vztahů v pohraničí a určitým symbolem rozdílného režimu v Německu a Československu se stal narůstající počet německých uprchlíků.“²⁶ Pomoc tito lidé našli především u sionistických organizací či obětavých jednotlivců.²⁷ K nim postupem času přibývali též uprchlíci z Podkarpatské Rusi, po anšlusu Rakouska též menší část rakouského židovského obyvatelstva a po září 1938 samozřejmě sudetští Židé. Československo však pro mnohé z nich nebylo konečnou destinací. V průběhu 30. let se samozřejmě celá řada sionistů a jejich čelních představitelů rozhodla pro odchod do Palestiny. Poté, co si řada nejen židovských

---

jako redaktor v rádiu Svobodná Evropa, po jeho smrti se uděluje literární cena Egona Hostovského

²² **Jindřich Kohn (1874 – 1935)** – významný český filosof, spisovatel a právník židovského původu, představitel českožidovského hnutí, zakládající člen Realistické strany, člen Masarykovy sociologické společnosti, předseda čs. Sekce Panevropské unie

²³ Čapková, K.: Češi, Němci, Židé? Národní identita Židů v Čechách 1918 – 1938. Praha – Litomyšl, 2005, s. 152

²⁴ Tamtéž, s. 155

²⁵ Tamtéž, s. 156

²⁶ Tamtéž, s. 259

²⁷ Jmenovat můžeme například Židovskou ústřednu pro sociální péči či charitativní spolky (většinou ženské) jednotlivých náboženských obcí. Za jednotlivce je důležité připomenout Marii Schmolkovou či Hannu Steinerovou.

obyvatel, emigrantů či uprchlíků začala uvědomovat, že se nacistická mračna brzy budou stahovat i nad Československem, vystěhovalecký trend začal nabírat nezadržitelné tempo. Postupem času se však situace začala zhoršovat. „Od velkorysé politiky vůči emigrantům a uprchlíků se ustupovalo čím dál víc, a to již před Mnichovem.“²⁸ Celá situace se vyhroutila 30. září mnichovskou tragédií. „30. Září podpořily v Mnichově Francie a Velká Británie, údajní spojenci, hitlerovské Německo a požadovaly vydání pohraničních oblastí německé říši; také Polsko a Maďarsko si vynutily svou část území.“²⁹ V tuto chvíli se útěk na západ povedl jen nemnohým, a to přes Polsko, kde byli vystaveni obrovské šikaně. „Z více jak 5.000 emigrantů, kteří byli ještě v říjnu 1938 v zemi, mohlo uprchnout nanejvýš dva tisíce.“³⁰ Jen obrovským štěstím se ještě v úterý 13. 3. 1939 dostalo posledním vlakem, který opustil přes Ostravu Čechy, přes 160 sionistických rodin.³¹ „Po obsazení pohraničních Němci se klima v Čechách a na Moravě drasticky změnilo. Obyvatelstvo, nyní extrémně nacionalistické a celkově antisemitské, se chovalo tak, jako by každý, kdo mluvil německy, včetně emigrantů z Německa a Rakouska, byl vinen za celé neštěstí.“³²

---

²⁸ Iggersová, Wilma : Emigrace německých a rakouských židů do Československa. In: Emancipácia Židov - antisemitizmus - prenasledovanie v Nemecku, Rakúsko-Uhorsku, v českých zemiach a na Slovensku. Br., Veda, Vydavateľstvo SAV 1999, s. 121-130.

²⁹ Tamtéž, s. 127

³⁰ Tamtéž, s. 128

³¹ V tomto vlaku seděl též Max Brod, Felix Weltsch, Ludwig Winder či Johannes Urzidil.

³² Tamtéž, s. 128

3. ŽIVOT EMILA UTITZE (1883 – 1942)

2.1. Dětská a studentská léta

Emil Utitz se narodil dne 27. května 1883 v Praze II., v ulici Na Poříčí v domě č. p. 1069, do německo-židovské rodiny, která byla v Praze usedlá již od 16. století, jak sám uvádí ve svém životopise.³³ Jeho matka Fillipina (rozená Taussigová) pocházela z dobře situované rodiny, která vlastnila továrnu na oleje v Libni. V době narození syna jí bylo necelých dvacet let. Gotham Utitz, který byl o osm let starší, byl spolumajitelem firmy s koženým zbožím Lederer-Brüder Utitz v Michalské ulici na Starém Městě Pražském. Z té ovšem roku 1915 odešel. Později se manželům narodila ještě dcera Flora (22. 5. 1884).³⁴

Na základní školu chodil Emil Utitz k piaristům. Sám na ně vzpomínal následujícím způsobem: „Vlídni páteři vyučovali sice v jazyce německém, ale smýšlením byli Češi. To bylo patrné na celé škole. Jejich zbožnost se nikdy nedokázala povznést nad pochyby, neboť jinak by se po celé Praze nebylo říkalo: „Piaristen, schlechte Christen.“³⁵

Svá gymnaziální léta prožil na velice proslulém Německém státním gymnáziu v paláci Golz- Kinských na Staroměstském náměstí 12 (1893 – 1901). Jeho ročník, který absolvoval v červenci 1901, vynikal řadou později světoznámých osobností. Mezi jeho spolužáky patřil nejopěvovanější německý písíci židovský autor Franz Kafka či světoznámý filosof Hugo Bergmann³⁶, čelní představitel pražského sionismu a posléze rektor Hebrejské university. Výborným kamarádem a společníkem mu v této době byl rovněž další spolužák Paul Kisch, bratr známého novináře Egona Ervína Kische, o kterém později napsal Emil Utitz jednu ze svých biografií *Klasický žurnalista Egon Ervín Kisch*. „Byl jsem spolužákem Paula Kische, nejstaršího z pěti Kischových hochů, o dva roky staršího, než byl Egon Ervín. Všechny třídy gymnázia jsme navštěvovali společně; a Kischův dům byl jakýmsi naším

---

³³ Masarykův ústav a Archiv Akademie Věd ČR (dále AAVVČR), osobní fond Emil Utitz, kart. 1, sign. 1c), i. č. 17

³⁴ Řepová, D.: Emil Utitz – život a dílo: Terezín očima psychologa a filosofa. 2003

³⁵ E. Utitz, *Klasický žurnalista Egon Ervín Kisch*. Orbis, Praha, 1958, s. 22

Piaristé – řeholnický řád, založený 1597 v Římě sv. Josefem Kalasanským, jejich heslem je „Zbožnost a vzdělání“

„Piaristen, schlechte Christen“ - v překladu „Piaristé, špatní křesťané“

³⁶ **Samuel Hugo Bergmann (1883 – 1975)** – česko-německý židovský filosof, vůdčí osobnost sionistického hnutí a klubu Bar Kochba, roku 1920 odešel do Palestiny, zakladatel a ředitel Židovské národní a univerzitní knihovny, 1. Rektor Hebrejské univerzity, podílel se na vzniku Encyclopaedie Judaica, dvakrát získal Izraelskou cenu

společenským střediskem. Často jsme se v něm scházeli, konaly se tu na příklad šachové turnaje, lákala nás sem především bohatá knihovna. A jasně si vzpomínám, že za své uvedení do moderní literatury děkuji této bezplatné půjčovně knih.“³⁷

Poté ve svém vzdělání pokračoval na univerzitách v Mnichově, kde studoval práva a v Praze, kde se věnoval filosofii. V Mnichově byli jeho hlavními učiteli: Theodor Lips³⁸ (Filosofie), Voll (Dějiny umění), Adolf Furtwängler³⁹ (Archeologie). V Praze to byli Anton Marty, Christian von Ehrenfelse⁴⁰, Arleth, Oskar Kraus⁴¹, Alfréd Kastil⁴², Klein a Svoboda. Největší vliv na něj měly především filosofické přednášky Antona Martyho⁴³ a Christiana von Ehrenfelse. Oba tito významní profesori byli žáky Franze Brentana⁴⁴, jehož vliv byl na kulturní život v pražském kulturním dění té doby velice intenzivní. Z tohoto popudu též vznikl Brentanovský filosofický kroužek v pražské kavárně Louvre, jehož vedení se ujali mj. Emil Utitz, A. Kastil a O. Kraus. Spolu s A. Martym, H. Bergmannem, J. Eisenmeyerem a G. Katkovem patřil Utitz k nejvýznamnějším představitelům tzv. druhé generace pražských brentanovců. Společně vystupovali jako obhájci autentického výkladu Brentanova filosofického díla a snažili se o proniknutí axiologie brentanovských psychologických principů do právní filosofie a hospodářské vědy. Velice zajímavé informace a příběhy o Emilu Utitzovi z tohoto období obsahují knihy Maxe Broda. Ten jakožto jeden z nejlepších

---

³⁷ Utitz, E.: Klasický žurnalista Egon Ervín Kisch. Orbis, Praha, 1958, s. 17

³⁸ **Theodor Lips (1851 – 1914)** – německý filosof, jeden z nejvýznamnějších vysokoškolských profesů Německa své doby, soustředil se na koncepci umění a estetiky, jeho velkým obdivovatelem byl Sigmund Freud

³⁹ **Adolf Furtwängler (1853 – 1907)** – slavný německý archeolog, historik a ředitel Královského muzea v Berlíně, poté působil na univerzitě v Mnichově, věnoval se především umění starověkého Řecka a jeho vázové malbě

⁴⁰ **Christian von Ehrenfels (1859 – 1932)** – rakouský filosof a psycholog, jeden ze zakladatelů Gestalt (tvar) psychologie, žák Franze Brentana, přednášel na Německé univerzitě v Praze

⁴¹ **Oskar Kraus (1874 – 1942)** – právník a filosof, žák Brentana a Martyho, profesor na pražské německé univerzitě, ředitel Brentanova Archivu, člen Pražského filosofického kroužku

⁴² **Alfréd Kastil (1874 – 1950)** – rakousko-německý filosof, profesor na Německé univerzitě v Praze a v Innsbrucku, patřil k tzv. druhé generaci brentanovců

⁴³ **Anton Marty (1847 – 1914)** – švýcarský filosof, zabývající se filosofií jazyka, přední pražský brentanovec, profesor a rektor (1896 – 1897) na Německé univerzitě v Praze, zakladatel tzv. řečových aktů

⁴⁴ **Franz Brentano (1837 – 1917)** – významný německý filosof a psycholog, profesor na univerzitě ve Würzburgu a ve Vídni, učitel E. Husserla, T. G. Masaryka či S. Freuda, kritik církevních dogmat (zejména papežské neomylnosti), dílo: Psychologie z empirického hlediska, O původu mravního poznání aj.

přátel Franze Kafky (spolužák Emila Utitze z gymnázia) a po určitou dobu také člen „kroužku filosofů“ v kavárně Louvre, podal o této společnosti a Utitzově činnosti v ní barvitě svědectví. „*V kavárně Louvre na elegantní Ferdinandce (dnešní Národní třída) se každých čtrnáct dní scházel ve zvláštní tiché nádvorní místnosti kroužek filosofů; vlastně to byla jakási dépendance německé university, ovládané skoro neomezeně filosofií Brentanovou...Jeho neobyčejně ostré a čisté myšlení, vzdálené všech frází a navenek zcela nevášnivé, ale rozhodně neúčelové, právě tak jako křišťálová jasná řeč vzbuzující ještě dnes mou úctu a stojí za pečlivé studium. – Estetiku brentanismus nevytvořil. Tuto práci jsme očekávali od mladého muže, který byl jen o rok mladší než já a chodil předtím s Hugem Bergmannem, Oskarem Pollakem⁴⁵ a Franzem Kafkou do stejné třídy gymnázia. Byl teď ve třetím semestru, kdežto já jsem se odvažoval teprve prvních váhavých kroků na akademické půdě. Tímto mladým mužem byl Emil Utitz. Jeho pseudonym Ernst Limé (obrácené pořadí písmen jména Emil), kryjící jeho lyrickou prvotinu, nebyl v klubu filosofů znám. Kniha měla příznačný a pro osmnáctiletého mladíka ne zrovna nenáročný titul: „O posledních záhadách života“. Vyšla v drážďanském, tehdy známém a oblíbeném nakladatelství Pierson, kde si autoři vydávali knížky na vlastní náklad. Tisk Utitzovy knížky prý zaplatila bohatá babička. Znamenitou charakteristiku Emila Utitze načrtl Franz Kafka. Je v dopise z 20. 12. 1902, adresovaném Oskaru Pollakovi, ve kterém Kafka sám sebe líčí jako „stydlivého dlouhána“ – ale o spolužákovi, na něhož si stěžuje, že vniká do jeho tichého světa, říká, že je „nepoctivý ve svém srdci“. Utitz se usmívá, nafukuje, vystupuje jako elegán a připravuje kamaráda o všechen klid, protože stále zdůrazňuje svou nadřazenost a právě na to si Kafka stěžuje příteli Pollakovi, jehož si velmi vážil.“⁴⁶ Souběžně s filosofickým kroužkem v Louvru se pořádaly také kantovské večery v rodině Fantově. Někteří navštěvovali jen jeden z těchto kroužků, jiní oba. „Chyběli tu dobrovolní a případně nedobrovolní dohlížitelé; brentanovští docenti a také příliš snaživý Emil Utitz se diskuzí u Fantů nezúčastňovali.“⁴⁷ Z uvedených citací je patrný ne příliš harmonický vztah mezi Emilem Utitzem a Maxem Brodem, který vyvrcholil velkým konfliktem a následným vyloučením Maxe Broda z brentanovského filosofického kroužku (jeho věrný druh Franz Kafka na protest opustil tuto společnost také). Jádrem sporu byla novela „Duševní blíženci“*

⁴⁵ **Oskar Pollak (1883 – 1915)** – historik dějin umění, habilitoval na univerzitě ve Vídni, poté působil v Římě, přítel a spolužák Franze Kafky

⁴⁶ Brod, M.: Život plný bojů. Praha, Mladá Fronta, 1966, s. 149

⁴⁷ Tamtéž, str. 154

otištěná v časopise „Gegenwart“ ve kterém stoupenci filosofického kroužku považovali jednu pasáž za hanobení brentanova jména.⁴⁸ „Emil Utitz zastupoval žalobu. Nezabavím se jen tak lehce dojmu, že se Utitz svou inkvizitorskou horlivostí chtěl přítomným profesorům doporučit pro soukromou docenturu.“⁴⁹

Po složení rigorózních zkoušek (obě na výbornou), byl v lednu 1906 promován doktorem filosofie. Jeho velmi úspěšně obhájená disertační práce „J. J. Wilhelm Heinse. Ein Beitrag zur Problemgeschichte der Ästhetik zur Zeit der Deutschen Aufklärung“, (J. J. Wilhelm Heinse a estetika v době německého osvícenství) kterou posuzovali A. Marty spolu s A. Sauerem, vyšla téhož roku u Niemayera v Halle pod stejným názvem.

„Seine weiteren beruflichen Schicksale spielten sich in Deutschland ab. Allein stets blieb er in engste Fühlung mit seiner Heimat und ihrer Universität.“⁵⁰ (Jeho další osudy se odvíjely v Německu, ale přesto zůstal pevně spjat se svou vlastí a univerzitou.)

„ V roce 1908 (14. 7.) se Utitzova sestra Flora provdala za Arthura Steina⁵¹, historika, filologa a budoucího univerzitního profesora římských dějin a epigrafiky, který se v pozdějších letech stal kolegou Emila Utitze na Německé univerzitě v Praze.“⁵²

Po doktorátu se snažil rozšířit své vzdělání o další obory. Absolvoval pět semestrů práva na Mnichovské univerzitě. Navštěvoval přednášky týkající se dějin umění a archeologie. Svůj zájem poté obrátil především k studiu lidské duše. Na doporučení svého učitele Martyho začal v Lipsku studovat psychologii (jeho učiteli byli: zakladatel vědecké a

experimentální psychologie Wilhelm Wundt⁵³ a Ewald Hering⁵⁴) a psychiatrii pod taktovkou Emila Kraepelina⁵⁵.

---

⁴⁸ Odsouzena byla následující pasáž: „Ty víš, že nejsem duchař, mimoto jsem přívrženec Brentanův, věřím tedy v jednoho dobrotivého Boha a pokládám celou metafyziku za přelud.“

⁴⁹ Brod, M.: Život plný bojů. S. 156

⁵⁰ Archiv Univerzity Karlovy (dále AUK), fond Německé univerzity – fakulta filosofická, osobní spis Emil Utitz

⁵¹ **Arthur Stein (1871 – 1950)** – rakousko-český historik, profesor dějin starověku a epigrafiky na Německé univerzitě v Praze, v roce 1942 byl deportován do Terezína, kde přežil až do osvobození

⁵² Řepová, D.: Emil Utitz – život a dílo: Terezín očima psychologa a filosofa. 2003, s. 17

⁵³ **Wilhelm Maximilian Wundt (1832 – 1920)** – německý psycholog, systematik a zakladatel vědecké psychologie, 1879 založil v Lipsku první vědeckou psychologickou laboratoř, rektor univerzity v Lipsku

⁵⁴ **Karl Ewald Konstantin Hering (1834 – 1918)** – německý psycholog, profesor na Německé univerzitě v Praze, zabýval se prostorovým viděním a vytvořil tzv. teorii barevného vidění

Nějakou dobu Utitz též pobýval ve Florencii u věhlasného filosofa a Masarykova učitele Franze Brentana (1838-1917); často bývá v této souvislosti přiřazován k jeho užšímu „kruhu“. Utitz se ke svému vzoru a trvalé inspiraci opakovaně vracel: krátce po Brentanově smrti v r. 1917 napsal jednu z jeho prvních životopisných skic, v závěru svého života pak publikoval osobní vzpomínky na svého velkého učitele.⁵⁶

V Lipsku se dále také sblížil se slavným estetikem Johannesem Volkelt⁵⁷.

2.2. Na univerzitách v Rostocku a Halle (1910 – 1933)

Jeho další cesty ovlivnil klasický filolog a specialista na Ciceronovo dílo Otto Plasberg⁵⁸, který tehdy přišel z Rostocku do Prahy a Utitzovi poradil, aby se habilitoval v Rostocku (zde zůstal až do roku 1925). Roku 1910 se Emil Utitz stal soukromým docentem filosofie a okamžitě rozvinul velikou aktivitu. V únoru 1916 byl meklenburským velkovévodou Friedrichem Franzem jmenován profesorem.⁵⁹ Další kariérní postup následoval r. 1920, kdy se stal tzv. mimořádným profesorem (auserplanmässiger). „Léta jeho působení na rostocké univerzitě byla velmi plodná, a to jak po stránce odborné práce, tak i společenského života. Scházeli se u něj Albert Einstein, Albert Schweitzer⁶⁰, estetik Max Dessoir⁶¹, architekt Walter Gropius⁶², malíř Max Slevogt⁶³ a řada dalších. Vzniklo zde

---

⁵⁵ **Emil Kraepelin (1856 – 1926)** – významný německý psychiatr, zakladatel moderní psychiatrie (psychofarmakologie a psychiatrické genetiky), zastával názor, že psychopatologické jevy mají svou biologickou příčinu, spolu s Aloisem Alzheimerem objevil příčiny Alzheimerovi choroby

⁵⁶ AAVČR, Kunštát, M.: Inventář k osobnímu fondu Emila Utitze, 2009, s. 3

⁵⁷ **Johannes Volkelt (1848 – 1930)** – německý filosof, profesor na univerzitě v Jeně a Lipsku, zabýval se metafyzikou a řadu svých děl věnoval estetice

⁵⁸ **Otto Plasberg (1869 – 1924)** – klasický filolog, specialista na Cicerovo dílo, působil jako profesor na univerzitách v Rostoku, Praze, Štrasburku a Hamburku

⁵⁹ Jmenovací dekret Pruského státního ministerstva pro vědu, umění a lidové vzdělání je datován 3. Listopadu 1925. Orig. ve fondu, viz kart. 1, sing.1 a), i. č. 5 AAVČR

⁶⁰ **Albert Schweitzer (1876 – 1965)** – německý protestantský teolog, misionář, etik, filosof a lékař, též vynikající varhaník, z vlastních prostředků založil nemocnici v Africe v dnešním Gabonu, nositel Nobelovy ceny za mír z roku 1952

⁶¹ **Max Dessoir (1867 – 1947)** – německý filosof a estetik, profesor na univerzitě v Berlíně, založil časopis Zeitschrift für Ästhetik und allgemeine Kunstwissenschaft

⁶² **Walter Gropius (1883 – 1969)** – německý architekt, zakladatel Bauhausu, 1913 získal zlatou medaili na výstavě v Ženevě, po své emigraci r. 1933 působil jako profesor na Harvardu

⁶³ **Max Slevogt (1868 – 1932)** – významný německý malíř, impresionista, jeden z hlavních německých představitelů tzv. plein air

také jeho stěžejní dílo *Grundlegung der allgemeinen Kunstwissenschaft* (Základy obecné vědy o umění, 1920), jež představuje Utitzovu realistickou a racionalistickou orientaci.“⁶⁴

Vrcholem jeho akademické kariéry bylo jeho jmenování řádným profesorem filosofické fakulty univerzity v Halle – Wittenbergu 3. 11. 1925. „*Tomu předcházelo v září 1924 propuštění manželů Utitzových ze státního svazku Československé republiky a nabytí státního občanství v Německu.*“⁶⁵ V poválečných letech mu však jejich německé občanství přineslo řadu nepříjemností. Emil Utitz se formoval nejen ve svém oboru a ve zdokonalování svého vzdělání, ale též jako člověk, který žije v lidském společenství a kterému nejsou společenská situace a její problematika cizí. „Konfrontace s pustošivými důsledky specifického „junkerského hospodaření“ v Meklenbursku a tamní neutěšenou sociální a kulturní situací (jež se válečnými a poválečnými událostmi dále vyostřila) mobilizovala jeho vnímavost vůči společenským problémům doby a položila základy pro jeho celoživotní levicovou (byť explicitně zdaleka ne vždy marxistickou) politickou orientaci. Ta se projevila i snahou vytvořit po válce v akademickém prostředí platformu (klub) „pro sjednocení politiky a literatury“, na níž se podíleli především sociálně-demokratičtí, resp. později i komunističtí studenti.“⁶⁶ Postupně získával velice příznivé podmínky pro svou vědeckou činnost, která však byla nepříjemně kompenzována problémy se zdravotním stavem celé jeho rodiny. Tyto negativní vlivy byly způsobeny špatným životním prostředím. „In Halle wieder sah ich die Verwüstungen, die eine regellose Privatindustrie einem Ganzen Kreis zufügen kann: durch Chemikalien war der Fluss so verpestet, dass niemand darin baden konnte, die Luft stank bisweilen sosehr, dass manchmal nachts erwachte, und die Kinder in den Schulen erbrachen.“⁶⁷

Roku 1926 se stal ředitelem filosofického semináře (jednatel) a členem zkušební komise. Tím se mu tedy naskytly velice příznivé podmínky pro samostatnou vědeckou činnost. Zaměřil se především na publikační tvorbu a jeho odborné články a recenze se začaly objevovat v řadě vědeckých a odborných časopisů a sborníků. Můžeme jmenovat např.: *Kantstudien*, *Zeitschrift für Aesthetik und allgemeine Kunstwissenschaft*, *Philosophische Jahrbücher*,

---

⁶⁴ Beranová, V.: *Utitz stále inspirující* [online], 2006, 16. 12. 2006: dostupné na: www.obrys-kmen.cz/index.php?rok=2006&cis=49&tisk=01

⁶⁵ Řepová, D.: *Emil Utitz – život a dílo: Terezín očima psychologa a filosofa*, 2003, s. 21

⁶⁶ AAVČR, Kunštát, M.: *Inventář k osobnímu fondu Emila Utitze*, 2009, s. 3

⁶⁷ AAVČR, Kunštát, M.: *Inventář k osobnímu fondu Emila Utitze*, 2009, s. 3

Deutsche Medizinische Wochenschrift či Praktische Psychologie.⁶⁸ Vydal celou řadu knih, jejichž seznam je uveden v příloze na konci mé práce. Jeho publikace byly, buď v úplné podobě, nebo jako výtahy, přeloženy do celé řady jazyků. Celkem třináct výtahů z jeho knih bylo přeloženo do francouzštiny, dalších deset do čínštiny a 6 publikací do japonského jazyka.

V roce 1924 se Emil Utitz jako zakladatel zasloužil o vydání řady „Jahrbuch der Charakterologie“ (dosud 6 svazků). Tento časopis byl orientovaný na celostní pojmání lidské psychiky a pojal zde charakterologii jako zvláštní oblast výzkumu. Díky této své práci získal přístup na další vysoké školy. Na samotné tvorbě ročenky se podílela celá řada významných badatelů z různých fakult. Z pražské německé univerzity to byli Gerhard Gesemann⁶⁹, Oskar Kraus a Johannes Lindworsky. Utitz se projevil také jako výborný organizátor a podílel se na myšlence pořádat světové estetické kongresy. Tato idea se stala reálnou v podobě Hallského kongresu pro estetiku, obecnou vědu a umění roku 1927. Celá událost souvisela se správou filosofického semináře.⁷⁰ Jmenovací komise z Prahy se o jeho činnosti v Halle vyjádřila následovně „*Das geistige Leben in Halle verdankt ihm manche Förderung.*“⁷¹

Na poli učitelském se Utitzovi rovněž dařilo velmi dobře. Nejenže přednášel ve většině německých univerzitních měst, ale byl také častým hostem řady rozhlasových stanic. Hojně přednášel v Praze, Liberci, Plzni, Chebu, Ústí nad Labem, Karlových Varech či Teplicích. Ze zahraničních států to pak bylo Holandsko, Polsko, Rakousko a Jugoslávie.

„Od roku 1924 přednášel Utitz na univerzitě v Halle a zůstal zde až do osudného roku 1933. Své přátele rozšířil ještě o okruh kolem Bauhausu, jako Hannes Mayer⁷², Vasil Kandinský⁷³, Paul Klee⁷⁴. V roce 1932 vydává *Geschichte der Ästhetik* (Dějiny estetiky),

---

⁶⁸ Dalšími jsou: Deutsche Arbeit, Euphorion, Die neue Rundschau, Vaihinger – Festschrift, Ziehen - Festschrift

⁶⁹ **Gerhard Gesemann (1888 – 1948)** – byl německý slavista, literární vědec, profesor na Německé univerzitě v Praze, kde vedl semináře slavistiky a balkanistiky, zabýval se též národopisem

⁷⁰ AUK, fond Německé univerzity – fakulta filosofická, osobní spis Emil Utitz

⁷¹ AUK, fond Německé univerzity – fakulta filosofická, osobní spis Emil Utitz

⁷² **Hans Emil “Hannes” Mayer (1889 – 1954)** – byl švýcarský architekt, druhý ředitel Bauhausu, jeden z nejvýznamnějších představitelů funkcionalismu

⁷³ **Vasil Kandinský (1866 – 1944)** – významný ruský malíř a teoretik umění, představitel abstraktního umění, působil jako učitel v Bauhausu

⁷⁴ **Paul Klee (1879 - 1940)** – byl švýcarský malíř, grafik a ilustrátor, v jeho tvorbě se prolíná expresionismus, kubismus a surrealismus

*kde preferuje především myšlenku, estetický koncept, a ne osobnost, která ji deklaruje. Celek je čtenáři předkládán jako přehled problémů a otázek, na něž Utitz odpovídá zaštitěn předchůdci. V závěru studie si je vědom její fragmentárnosti, neúplnosti, a zdůvodňuje tento svůj přístup slovy: "Ohlédneme-li se zpět, jsme sklíčení množstvím toho, o čem jsme se zde nemohli zmínit. A víme též příliš dobře, jak chudé a skicovitě jsou obrazy, které jsme směli rozvinout. Přesto bych si nechtěl stěžovat jen na nedostatek místa. Jsme-li nuceni k sevřenosti, má to též velice blahodárné přednosti. Uměleckým výstavám, které mají k dispozici velké nástěnné plochy, hrozí snadno nebezpečí, že utrpí újmu na kvalitě. Aby se zaplnily stěny, přijímají se díla, která nemají vysokou hodnotu. Menší výstavy mohou přísněji třídit. A trpí-li pak autoři výstavy mukami volby, tato trýzeň je ospravedlněna, když volbou projdou pouze znamenité opravdu významné věci. To bylo na této práci vděčné a lákavé."*⁷⁵

Vraťme se však zpět k jeho působení na akademické půdě. Na jeho počátečních přednáškách se obvykle scházelo okolo 20 posluchačů. Tento počet se ovšem později šířil geometrickou řadou a následně už jeho přednášky navštěvovalo až neuvěřitelných 300 studentů. Velmi rychle se stal jedním z nejváženějších členů učitelského sboru. Pro studentské osazenstvo zároveň představoval jednoho z nejoblíbenějších přednášejících, který se o své žáky vždy staral. Z jeho studentů vzešla řada odborníků a také řada výborných disertací, které byly posléze vydány v knižní podobě. Namátkou můžeme jmenovat například práce Gerharda Vorholze, Hedwiga Kocha, Georga Hirche a dalších.⁷⁶ Roku 1931 u Emila Utitze habilitoval také Dr. Hans Reiner⁷⁷, který se stal nositelem ceny Kantovy společnosti.

Přestože prof. Utitz žil a pracoval převážně v Německu, kontakt se svou mateřskou zemí nikdy neztratil. Jak již bylo zmíněno, často řečnil v řadě českých měst a jeho

---

⁷⁵ Beranová, V.: *Utitz stále inspirující* [online], 2006, 16. 12. 2006: dostupné na: www.obrys-kmen.cz/index.php?rok=2006&cis=49&tisk=01

⁷⁶ Teuber, Eugen: „Die Kunsttheorie des Abbé Dubos“

Leiste, Heinrich: „Bahnsen als Charakterologe“, Halle, 1928

Vorholz, Gerhard: „Ueber das Tragische“

Grube, Kurt: „Zur Charakterologie der Deutschen Jugendbewegung“

Koch, Hedwig: „Das Generationsproblem in der deutschen Dichtung der Gegenwart“, Halle-Wittenberg, 1930

Hirsch, Georg: „Charakterologie der Faulheit“, Halle, 1931

⁷⁷ **Hans Reiner (1896 – 1991)** – německý filosof, studoval u Husserla a Heideggera, habilitoval v Halle 1931, po válce učil na univerzitě ve Freiburgu

přednášky byly velmi oblíbené. Jakožto vysoce vážený odborník ve své profesi a vysokoškolský profesor, byl také členem několika vědeckých institucí. „Seine Heimat zeichnete ihn aus durch Ernennung zum korrespondierenden Mitglied der deutschen Gesellschaft der Wissenschaften und Künste in Prag. Er ist der zweite Vorsitzende der Gesellschaft für Aesthetik und allgemeine Kunstwissenschaft. Der Kantgesellschaft gehörte er zuerst als Ortsgruppenleiter in Rostock an, später als Mitglied ihres wissenschaftlichen Ausschusses und ihres Verwaltungsrates.“⁷⁸

Jakožto korespondující člen Německé společnosti věd a umění pro Československo, měl možnost získávat a nadále pěstovat řadu osobních i vědeckých kontaktů s pražským prostředím. Což se vzhledem k událostem let následujících ukázalo být velice užitečné a prospěšné.

Poté, co se 30. ledna 1933 stal říšským kancléřem Adolf Hitler, nastaly pro židovské obyvatelstvo v Německu krušné časy. Prvotním šokem byl „Zákon na obnovení státního úřednictva“ (Gesetz zur Wiederherstellung des Berufsbeamtentums) ze 7. dubna 1933, který znamenal vyloučení protivníků národního socialismu a především židů ze státní služby. „Rovněž v dubnu 1933 byl „Zákonem proti přeplnění německých škol a vysokých škol“ (Gesetz gegen Überfüllung der deutschen Schulen und Hochschulen) omezen židovský podíl ve vzdělávacích ústavech, to byl předstupeň vyloučení.“⁷⁹

Vzhledem k výše uvedeným skutečnostem bylo evidentní, že jakékoliv další působení Emila Utitze na německých univerzitách, potažmo v celém Německu, je nereálné. Vzhledem k rychlému a radikálnímu sledu událostí, byl Emil Utitz již v září 1933 vyrozuměn dopisem z ministerstva pro vědu, umění a národní osvětu o svém penzionování k 1. říjnu 1933. Tímto, na dlouho dobu skončila jeho více než dvacetiletá kariéra na německých univerzitách.⁸⁰

2.3. Návrat do Čech (1933-1938)

V červenci roku 1933 se Emil Utitz opět zabydloval v rodné Praze. Sám se k této situaci vyjadřuje ve svém životopise takto: „Als Hitler kam, wurde meine Stellung

---

⁷⁸ AUK, Fond Německé univerzity – fakulta filosofická, osobní spis Emil Utitz

⁷⁹ Benz, W.: Emancipácia Židov-antisemitizmus-prenasledovanie: Ciele a opatrení národněsocialistického pronásledování židů v Německu. Bratislava, 1999, s. 113

⁸⁰ Řepová, D.: Emil Utitz – život a dílo: Terezín očima psychologa a filosofa. 2003, s. 24

unmöglich, ich kehrte in meine Prager Heimat zurück, zu der ich stets die innigsten Beziehungen enthalten hatte. Der Herr President Masaryk berief mich an die deutsche Universität als ordentlichen Professor.“⁸¹

Dne 16. června 1933 byla profesorským kolegiem filosofické fakulty Německé univerzity v Praze pověřena 5 členná komise⁸² k vybrání vhodného kandidáta na uvolněnou katedru po prof. Christianu von Ehrenfelsovi (odešel již 1930). Tato komise se na prvním a jediném místě rozhodla pro již řádného profesora filosofie z univerzity v Halle Emila Utitze.⁸³ „Nach eingehender Erörterung hat die Kommission beschlossen, den ordentlichen Professor der Philosophie an der Universität Halle, Dr. Emil Utitz an ersten und einziger Stelle vorzuschlagen.“⁸⁴

Komise poté předala svůj návrh kolegiu profesorů filosofické fakulty Německé univerzity v Praze k odhlasování. Toto hlasování proběhlo dne 26. října 1933 a přítomno bylo 17 členů z celkového počtu 21 členů. Návrh na obsazení volné katedry po Christiana von Ehrenfelse prof. Emilem Utitzem byl schválen 12 hlasy.⁸⁵ Mezi členy poroty byl také prof. Johann Lindworsky, který musel zasedání opustit dříve a tudíž se nemohl na volbě aktivně podílet. Vzhledem k tomu, že byl členem komise, která prof. Utitze jako vhodného kandidáta zvolila, je patrné, že i on by hlasoval pro. Jiná situace nastala v případě prof. Arthura Steina, který se vzhledem k příbuzenskému vztahu s prof. Utitzem vzdal hlasování.⁸⁶ „Utitz byl vyzván, aby sdělil, zda a za jakých podmínek je ochoten profesuru přijmout. Podmínkou jmenování bylo udělení československého státního občanství. Žádost o jeho přiznání podali manželé Utitzovi 8. března 1934 na Zemský úřad v Praze. Poté co byli 18. října 1934 propuštěni ze státního svazku německého, bylo jim dne 25. 10. 1934 uděleno státní občanství československé. O den později složili státoobčanskou přísahu a nabyli domovského práva v Praze.“⁸⁷

Dne 31. července 1934 byl prezidentem republiky T. G. Masarykem jmenován řádným profesorem na filosofické fakultě Německé univerzity v Praze. Zároveň uložilo ministerstvo zemskému úřadu v Praze, aby mu k prvnímu měsíci od skutečného

---

⁸¹ AAV ČR, pozůstalost Emila Utitze, k. č. 3, vlastní životopis

⁸² Členy této komise byli: Gesseman, E. Otto, Lindworsky, Kraus, Cysarz

⁸³ AUK, fond Německé univerzity – fakulta filosofická, osobní spis Emil Utitz

⁸⁴ AUK, fond Německé univerzity – fakulta filosofická, osobní spis Emil Utitz

⁸⁵ AUK, fond Německé univerzity – fakulta filosofická, osobní spis Emil Utitz

⁸⁶ AUK, fond Německé univerzity – fakulta filosofická, osobní spis Emil Utitz

⁸⁷ Řepová, D.: Emil Utitz – život a dílo: Terezín očima psychologa a filosofa. 2003, s. 27

nastoupení služby byl udělen plat řádného profesora 5. stupně, tj. 48. 000 Kč ročně a činovné 8. 100 Kč ročně.⁸⁸ Jeho platové ohodnocení dále rostlo a to k 1. lednu 1935 byl povýšen na profesora 4. stupně a jeho plat se zvedl na 52. 000 Kč ročně.⁸⁹ K dalšímu polepšení platu došlo pak v roce 1938, opět k 1. lednu a tentokrát na částku 57. 000 Kč ročně a činovné 9. 600 Kč za rok.⁹⁰

Jeho příchod na univerzitu, potažmo na fakultu se však nesetkal pouze s pozitivními reakcemi.

„Bylo to ovšem provázeno i neskrývanými projevy nesouhlasu mezi některými nacionálně smýšlejícími vyučujícími i studenty.“⁹¹ Sám Emil Utitz se o svém příchodu na pražskou univerzitu vyjádřil následujícím způsobem: „Jelikož můj obor byl zrovna neobsazen, bylo těžko mne přejít. Proti oposici šesti hlasů kousla fakulta do kyselého jablka. Úloha, kterou jsem pak hrál na fakultě, byla velmi skromná. Nebyl jsem zvolen skoro do žádné komise, ani tehdy ne, když to věcné důvody jednoznačně vyžadovaly. Všechna jednání pozůstávala v trapných slovních půtkách, až na konec vždy sjednoceně postupující nacionální většina přehlasovala liberální menšinu.“⁹² Vzhledem k tomu, že se na univerzitě nemohl dále dostatečně vědecky rozvíjet, vyvíjel svou hlavní aktivitu především v rámci vědeckých společností a spolků. Jednalo se například o proslulý Pražský lingvistický kroužek⁹³, který byl založen v Praze roku 1926. Mnohem více se však věnoval filosofii v rámci Pražského filosofického kroužku (*Cercle Philosophique de Prague*). Emil Utitz ho totiž společně s Janem Mukařovským⁹⁴, Janem Blahoslavem Kozákem⁹⁵ a dalšími založil. Spolek byl ustanoven na schůzi Zemského sněmu v Praze konaného dne 15. února 1933 pod celým názvem „Cercle philosophique de Prague pour les recherches sur l'entendement

---

⁸⁸ AUK, fond Německé univerzity – fakulta filosofická, osobní spis Emil Utitz - Kopie jmenovacího dekretu

⁸⁹ AUK, fond Německé univerzity – fakulta filosofická, osobní spis Emila Utitze

⁹⁰ AUK, fond Německé univerzity – fakulta filosofická, osobní spis Emila Utitze

⁹¹ AAVČR, Kunštát, M.: Inventář k osobnímu fondu Emila Utitze, 2009, s. 3-4

⁹² Utitz, E.: Německo mezi včerejškem a zítřkem. Dělnické nakladatelství v Praze, 1948. S. 64

⁹³ **Pražský lingvistický kroužek** – byl založen roku 1926, zakládajícími členy byli: Vilém Mathesius, Bohumil Trnka, Bohuslav Havránek a Jan Mukařovský, dal si za úkol přehodnocení soudobé lingvistiky, vycházel především ze strukturalismu

⁹⁴ **Jan Mukařovský (1891 – 1975)** – význačný český estetik a literární kritik, jeden z hlavních představitelů strukturalismu, 1948 – 1953 rektor UK, ředitel Ústavu pro českou literaturu Československé akademie věd

⁹⁵ **Jan Blahoslav Kozák (1888 – 1974)** – profesor dějin filosofie, překládal z italštiny, angličtiny a francouzštiny

humain.“ Poslanec Národního shromáždění a historik Jan Blahoslav Kozák a řádný profesor Emil Utitz byli řádně zvoleni za předsedy spolku. Tajemníky se pak stali zatímni profesor Jan Patočka a Dr. Kurt Grube. Celkový počet tzv. „domácích“ členů se omezil na třicet a hlavním účelem spolku bylo pořádání pravidelných filosofických diskuzí, přednášek a vydávání vědeckých prací.⁹⁶ Činnost spolku byla formálně ukončena dne 15. prosince 1938. Vedoucí členové se rozhodli, že jmění spolku poté bude převedeno na nový, výhradně český subjekt, který bude založen J. B. Kozákem a J. Patočkou.⁹⁷

Právě prostřednictvím J. B. Kozáka se Emil Utitz dostal mezi tzv. „pátečníky“. Navázal tak nové kontakty s kulturní špičkou tehdejší společenské scény. „Mezi „pátečníky“ chodily např. T. G. Masaryk, Jan Masaryk, Vladislav Vančura, prozaik a básník Jaroslav Durych, kritik a dlouholetý redaktor Národních listů Miroslav Rutte, historik Josef Šusta, profesor anglické literatury Vilém Mathesius, profesor Josef Macek, básník, dramatik a novinář Josef Kopta, prozaik a novinář Karel Poláček, ekonom a politik, profesor Karel Engliš, prezident Edvard Beneš a další.“⁹⁸

I nadále zůstal vyhledávaným odborníkem a řečníkem na mezinárodních kongresech a akcích.

Roku 1934 působil jako hostující profesor na letní univerzitě Santander ve Španělsku. O dva roky později byl Ministerstvem veřejného zdravotnictví a tělesné výchovy pověřen vyučováním oboru psychologie na nově otevřené Masarykově státní škole zdravotní a sociální péče (Staatliche Masarykschule für Gesundheits und Socialfürsorge). V srpnu 1937 se Emil Utitz též zúčastnil kongresu estetiky v Paříži, kde se jeho referát na téma Umění a krása, přednesený na půdě Sorbony, stal vrcholem celé akce.

---

⁹⁶ Řepová, D.: Emil Utitz – život a dílo: Terezín očima psychologa a filosofa. S. 29

⁹⁷ Tamtéž: s. 30

⁹⁸ Tamtéž: s. 30

2.4. Zlé časy (1938 – 1942)

Mnichovská dohoda, kterou podepsali dne 30. září 1938 zástupci čtyř zemí – Neville Chamberlain (Velká Británie), Édouard Daladier (Francie), Adolf Hitler (Německo) a Benito Mussolini (Itálie), neznamenal pro Československou republiku jen odstoupení pohraničních oblastí a změnu na mapě. Krize, která po tomto aktu následovala, zasáhla do všech sfér společenského života. Pocity deprese a zklamání ze zmaření dvacetileté snahy o vytvoření prosperujícího státu a hořkost zrady ze strany spojenců se nesla v srdcích většiny obyvatel. *„Mnichov neznamenal ve svých důsledcích jen podstatnou změnu hranic a mezinárodního postavení republiky, její pronikavé hospodářské oslabení, ale přinesl značné otřesy ve vnitřní stavbě demokratického státu, zejména rozkolísal a rozkládal i dosavadní systém převládajících ideových a morálních hodnot. To vše ještě umocňovaly pocity existenční nejistoty a úzkostné obavy o budoucnost národa a státu,[...]”*⁹⁹

Tyto události vedly také ke zhoršování poměrů na půdě Německé univerzity v Praze. Růst antisemitismu v akademickém prostředí se od počátku 30. let stále stupňoval, a to nejen mezi studenty, ale též v profesorském sboru.

*„Již na konci roku 1938 si lámalo vedení univerzity hlavu s tím, jak řešit otázku vyučujících a studentů židovského původu. Univerzita měla na 20 % židovských studentů a přes 30 % židovských vyučujících, z nichž někteří zde našli útočiště po emigraci z arizovaných říšskoněmeckých univerzit.“*¹⁰⁰ Situace se vyostřila do takových rozměrů, že již v prosinci 1938 byly zkoušky upraveny tak, že židovské studenty zkoušel židovský vyučující a árijské studenty profesor nežidovský. Československá vláda pak stanovila výnosem ze dne 4. února 1939, že všichni židovští vyučující přestanou vykonávat svou funkci. Německá univerzita však převzala iniciativu do svých rukou a celý problém vyřešila po svém - arizací.¹⁰¹ *„Tzv. arizace byla pro pražskou univerzitu zásahem více než citelným. Při „odžidovštění“ univerzity bylo uvolněno (původně odesláno na dovolenou) 77 vyučujících, z toho 8 na právnické, 43 na lékařské, 9 na filosofické a 17 na přírodovědné*

---

⁹⁹ Gebhart, Jan – Kuklík, Jan: *Druhá republika. Svár demokracie a totality*. Paseka, Praha, 2004, s. 15

¹⁰⁰ Míšková, A.: Německá univerzita za druhé světové války. In: *Dějiny UK (1918 – 1990)* IV., s. 213 – 214

¹⁰¹ Tamtéž: s. 214

fakultě.¹⁰² Celkově se jednalo o 36% postižených, což pražskou univerzitu zařadilo, společně s univerzitou ve Frankfurtu a Berlíně, na přední místo mezi německy mluvícími univerzitami. Část těchto profesorů stačila ještě před vypuknutím války emigrovat, avšak dost z nich v Čechách zůstalo a později bylo deportováno do ghet a koncentračních táborů.¹⁰³ „*Děkan Filosofické fakulty v Praze, Karel Maria Swoboda sdělil Emilu Utitzovi v lednu 1939, že obdržel od Ministerstva školství a národní kultury schválení jeho žádosti o placenou studijní dovolenou, která se mu bude započítávat do zvýšení platu a do výměru důchodu, v době od 10. listopadu 1938 a do konce letního semestru 1939. V roce 1940 byl Emil Utitz přeložen do trvalé výslužby, výnosem zemského úřadu č. 89 – 1940, odd. 11 ze dne 2. 2. 1940, s nárokem na výslužné 44460,- korun ročně (to odpovídalo 78% penzijní základny, která u Utitze činila 57000,- korun).*“¹⁰⁴

K převzetí Německé univerzity¹⁰⁵ v Protektorátě Čechy a Morava do říšské správy a historických univerzitních insignií, došlo dne 31. srpna 1939. Samotná slavnostní událost převzetí univerzity do říšského svazku, se konala dne 4. listopadu 1939, kdy už v čelních pozicích na jednotlivých fakultách stáli vybraní a myšlenkově loajální jedinci.¹⁰⁶

„*V období, kdy nemohl oficiálně působit na univerzitě, byl Emil Utitz činný jako instruktor charakterologie a psychologie v psychotechnickém kurzu při Židovské náboženské obci (od 1. 9. 1939 do 15. 8. 1941). Podílel se na výchově židovských poradců pro volbu povolání a přispíval tak k úspěšnosti přeškolovacích kurzů, které obec pořádala.*“¹⁰⁷

Poté, co vznikl Protektorát Čechy a Morava bylo oficiálně prohlášeno, že úprava vnitřních poměrů a obyvatelstva bude pod správou jeho autonomní vlády v čele s předsedou Rudolfem Beranem. To zahrnovalo též otázku židovského obyvatelstva, do které se začaly říšské úřady a orgány postupně vměšovat a vydávat i vlastní předpisy.

„*Hitlerovým výnosem o zřízení protektorátu Čechy a Morava se 16. března 1939 stali Němci žijící na jeho území německými státními občany a začaly se na ně také vztahovat zákony o říšském občanství a k ochraně německé krve a německé cti, přijaté*

---

¹⁰² Tamtéž: s. 214 - 215

¹⁰³ Tamtéž: s. 215

¹⁰⁴ Řepová, D.: Emil Utitz – život a dílo: Terezín očima psychologa a filosofa. S. 35

¹⁰⁵ Toho dne byla Německá univerzita přejmenována na „Deutsche Karls – Universität“

¹⁰⁶ Míšková, A.: Německá univerzita za druhé světové války. S. 217

¹⁰⁷ Řepová, D.: Emil Utitz – život a dílo: Terezín očima psychologa a filosofa. S. 36

v září 1935 říšským sněmem v Norimberku.¹⁰⁸ Již v den obsazení republiky využil výbor advokátní komory šance zbavit se konkurence a zbavil židovské advokáty práva vykonávat advokacii. Den poté byli své služby zproštěni všichni židovští zaměstnanci ve veřejné správě a ústavech, také u soudu a ve školách. Vše vyvrcholilo dne, kdy vydal zastupující říšský protektor Konstantin von Neurath nařízení ohledně židovského majetku. Podklady pro tato nařízení již byly norimberské zákony.¹⁰⁹

„21. června 1939 vyšlo první nařízení, které stanovilo, kdo má být považován za žida. Bylo to nařízení říšského protektora týkající se židovského majetku. Paragraf 6 tohoto nařízení stanovil, že za žida má být považován ten, kdo pochází nejméně od tří židovských prarodičů. Prarodič byl považován za židovského, když přínáležel k židovské náboženské společnosti.“¹¹⁰

Od této chvíle byly matriky a farní úřady zahlceny žádostmi o zjištění nežidovského původu svých příbuzných. Zároveň se obecné životní podmínky pro židy začaly rapidně zhoršovat kvůli stále širším a radikálnějším protižidovským opatřením. *„Systém diskriminačních opatření byl velmi široký, neustále se zdokonaľoval a postupně zasahoval všechny stránky života lidí, jejichž občanské legitimace byly už od února 1940 označeny výraznou červenou linkou “J”, kterou začínalo německé slovo žid, Jude.“¹¹¹* Židé měli zakázáno např. vstoupit na různá náměstí, do určitých ulic a parků, na nábřeží, dále nesměli navštěvovat divadla, kina, knihovny, lázně, sportovní a zábavná zařízení. Později nesměli jezdit městskou hromadnou dopravou. Také na nakupování měli vyhrazený speciální čas. Totéž platilo i v bankovních úřadech. Velice závažný byl především zákaz návštěvy českých škol či vyloučení ze všech spolků, zastupitelských sborů a orgánů veřejných korporací.¹¹² Vyhláškou ze dne 1. listopadu 1940 bylo židům zakázáno měnit svá bydliště. Později se to stáhlo dokonce na obvod či obec. Od 1. září 1941 měli židé starší šesti let, nařízeno nosit na oděvu židovskou hvězdu ze žluté látky s nápisem Jude uvnitř.¹¹³

Taková tedy byla situace, v níž se židé ocitli po vzniku protektorátu. Řada z nich velice litovala, že se nerozhodla pro emigraci v době, kdy to ještě bylo možné. Ostatní přijímali svůj úděl s nadějí, že vše se dá přečkat a nic horšího už se ani stát nemůže.

---

¹⁰⁸ Kárný, M.: „Konečné řešení“. S. 29

¹⁰⁹ Lagus, K., Polák, J.: Město za mřížemi. S. 40 - 43

¹¹⁰ Lagus, K., Polák, J.: Město za mřížemi. S. 43

¹¹¹ Kárný, M.: „Konečné řešení“. S. 50

¹¹² Tamtéž: s. 50 - 51

¹¹³ Lagus, K., Polák, J.: Město za mřížemi. S. 45 - 47

Také Emil Utitz měl možnost emigrovat a to mnohem dříve, než začal působit v Praze. „Když ve 30. letech Utitz odcházel z Německa, dostal několik různých zahraničních nabídek, mezi nimi např. pozvání do Anglie, aby přednášel v Oxfordu, a dále prostřednictvím nadace Alfreda Nobela na univerzitu do Osla, on se však rozhodl pro návrat do svého rodného města. Poté, co mu byla na konci roku 1938 znemožněna působnost také na jeho pražské katedře, a vůbec se zhoršovala celková situace, rozhodl se i s manželkou odcestovat. Dne 15. května 1939 se chystali odletět do Londýna, kvůli špatnému počasí však letadlo nemohlo odstartovat. Později už jim nacisté nepovolili odcestovat.“¹¹⁴

Stále však existovala možnost, jak zachránit určitý počet jedinců, a to prostřednictvím tzv. prezidentských výjimek.

Podle § 4 mohl prezident Emil Hácha¹¹⁵ osobu, která podle norimberských zákonů platila za žida, z tohoto nařízení vyjmout. Protektorátní vláda schválila dne 4. července 1940 postup při vyřizování žádostí. Za rozhodující faktor byly pokládány objektivní znaky nasvědčující o skutečné vůli žadatele zapojit se do árijského života a myšlení. Žádostí přišlo pochopitelně mnoho. Jen do srpna 1940 jich předsednictvo ministerské vlády projednalo 717. Tento počet se do konce října vyšplhal až na tisíc žádostí. Nakonec vláda po dlouhých meziministerských jednáních schválila 21. listopadu návrh ministerstva vnitra na vyjmutí 41 osob¹¹⁶ z dosahu vládního nařízení.¹¹⁷ „Výběr těchto 41 osob je už sám o sobě charakteristický pro protektorátní vládu a její aparát, koho považovali za nutné vybrat z řad deseti tisíců osob, na které se perzekuční opatření vztahovalo. Nejméně početná byla kategorie vědců, z oblasti umění a kultury byl výběr téměř nulový.“¹¹⁸ Do této skupiny bohužel patřil i prof. Utitz.

---

¹¹⁴ Řepová, D.: Emil Utitz – život a dílo. Terezín očima psychologa a filosofa. S. 35

¹¹⁵ **Emil Hácha (1872 – 1945)** – právník a překladatel, spoluzakladatel Nejvyššího správního soudu, prezident Česko - Slovenské republiky v letech 1938 – 1939 a prezident Protektorátu Čechy a Morava (1939 – 1945),

¹¹⁶ Byli zde lékaři Josef Ledec, Ondřej Kastor, František Pachner, Vít Levit, prof. Jan Levit, právníci Jan Krása, Julius Munk, Karel Lagus, Josef Lengsfeld a Pavel Jindřich Leik, státní a veřejní úředníci Vojtěch Felix, Alfréd Fuchs, František Kohn, Jindřich Rais, Emil Spira a Robert Steiner, vědci Jiří Baum a prof. Arnošt Kraus, nejpočetnější byla kategorie podnikatelů – např. Emil Kolben, Siegmund Kraus, Emil Pick a Josef Pick, do seznamu bylo zahrnuto 14 židovských manželek „árijských“ manželů

¹¹⁷ Kárný, M.: „Konečné řešení“. S. 58 - 59

¹¹⁸ Kárný, M.: „Konečné řešení“. S. 59

„ Emil Utitz podal 7. října 1940 žádost za vyjmutí z dosahu vládního nařízení č. 136/40 Sb. na Ministerstvu vnitra v Praze. Žádal především, aby mu bylo umožněno pokračovat ve vědecké práci. Svůj požadavek zdůvodnil výčtem svých vědeckých a pedagogických aktivit, publicistické činnosti, účasti na rozličných mezinárodních kongresech a členstvím v různých vědeckých společnostech. Dále v žádosti uvedl, že pochází z velmi staré pražské rodiny, že studoval německé školy a mnoho let působil na německých univerzitách jako profesor. V roce 1908 se nechal pokřtít, jeho manželka se stala evangeličkou v roce 1914.“¹¹⁹

Celá snaha protektorátní vlády o uznání výjimek pro 41 vybraných jedinců však postupně spěla ke smutnému konci. Vše nakonec vypadalo spíše jako pouhá „hra“ nacistického protektorátního vedení s vládou. Úřad říšského protektora nakonec začal postupně všechny výjimky odmítat. Posledních 23 uchazečů ztratilo naději dne 4. října 1941, kdy byl zbytek žádostí definitivně zamítnut. Stalo se tak krátce po nastoupení Reinharda Heydricha na post zastupujícího říšského protektora.¹²⁰

---

¹¹⁹ Řepová, D.: Emil Utitz – život a dílo. Terezín očima psychologa a filosofa. S. 38

¹²⁰ Krejčová, H.: Terezín, jeho privilegovaní a prominenti. S. 16

4. V TEREZÍNSKÉM GHETTU

3. 1. Historie Pevnosti a vznik ghetta

Pevnostní město Terezín založil v polovině 18. století císař Josef II.¹²¹ a jméno mu udělil na počest své matky Marie Terezie. Hlavním důvodem jeho vzniku bylo, aby fungoval jako ochrana příjezdových cest během prusko-rakouských válek v 18. století. Město se nalézá u Litoměřic, při soutoku Ohře a Labe severně od Prahy. I přes svůj špičkový pevnostní systém, své vojenské účely nikdy neplnila. Malá pevnost, která je součástí terezínského pevnostního systému, byla v době habsburské monarchie známá především jako věznice pro vojenské a politické vězně. Během 1. světové války zde byl vězněn Gavrilo Princip, bosenský student, který roku 1914 spáchal atentát na následníka rakouského-uherského trůnu Františka Ferdinanda D'Este. Ten zde také roku 1918 zemřel.

„Po uzavření mnichovské dohody došlo k odtržení pohraničních oblastí od Československa a Terezín se dostal do bezprostřední blízkosti hranic s Německou říší. Po vyhlášení Protektorátu Čechy a Morava v březnu 1939 se stal její součástí.“¹²² Odtud chybí už jen kousek k tomu, aby se z malého pevnostního města, stalo místo děsivého lidského utrpení.

„Terezín totiž byl „experimentem“, jakého zde asi ještě nikdy nebylo, a doufejme, nikdy nebude. Stará, malá, opuštěná pevnost se zbaví obyvatelstva a předělá se na ghetto, do kterého se vhánějí stále nové transporty.“¹²³

Již mnohem dříve, než se dostal k moci, se Adolf Hitler nikdy netajil svou nenávistí k Židům. Poté, co ovládl střední Evropu a získal dostatek moci a prostředků, spustil svůj plán, který měl v důsledku znamenat konec židovského národa. „Před „konečným řešením“ bylo opravdu mnoho etap a také mnoho možností, jak židovské otázky využít. Jednou z nich bylo vystěhovalectví, dosahované celým systémem diskriminačních a přímo teroristických opatření, takže šlo fakticky o vyhánění, spojené s úplnou či podstatnou expropriací, kterou byly získávány významné zdroje pro eskalaci německého zbrojení a

---

¹²¹ **Josef II. (1741 – 1790)** – nejstarší syn Marie Terezie a Františka I. Štěpána Lotrinského, od 1765 říšskoněmecký císař, od 1780 český a uherský král, představitel evropského osvícenství

¹²² Řepová, D.: Emil Utitz – život a dílo: Terezín očima. s. 34

¹²³ Utitz, E.: Psychologie života v terezínském koncentračním táboře. 1947, s. 7

*mobilizaci válečného hospodářství*¹²⁴ Těmi významnými zdroji se přirozeně myslel židovský majetek. „Už 29. března se na poradě zástupců německých bank a říšského ministerstva hospodářství s úředníky gestapa a sicherheitsdienstu dohodlo, že německé banky mají získat předstih před bankami českými také zásluhou gestapa, které bude dávat židům povolení k vycestování pouze tehdy, jestliže svůj majetek předají německým bankám do správy „k věrné ruce“.¹²⁵ Poté co židovské obyvatelstvo odevzdalo velké množství finanční hotovosti, cenných papírů, pozemků, bytů, domů a majetku celkově, přesunul se fakticky všechn vliv na německou stranu.

„V létě roku 1939 byla zřízena Ústředna pro židovské vystěhovalectví (Zentralstelle für jüdische Auswanderung), v jejím čela stál Adolf Eichmann, jehož vystřídal SS Sturmbannführer Hans Günter, který zde působil do 5. května 1945. Podle zřizovací listiny, kterou podepsal 15. července 1939 Konstantin von Neurath, měla ústředna za úkol odstraňovat překážky židovského vystěhovalectví, vytvářet možnosti pro emigraci, obstarávat nutné devizy, zřizovat a kontrolovat přeškolovací zařízení. Podléhali jí všichni protektorátní židé. Hitler chtěl, aby území Německa a protektorátu bylo co nejrychleji zbaveno od židů.“¹²⁶ Samotné vystěhovalectví se však vznikem této instituce paradoxně ztížilo, poklesl počet žádostí o vystěhování a vzhledem k napjaté mezinárodní situaci se odjezdy za hranice a cesty loděmi stávali téměř neuskutečnitelné.

Židovská náboženská obec v Praze byla právě Ústřednou pro židovské vystěhování pověřena k vypracování plánů na ghettoizaci protektorátu.

Již 1. října proběhlo v protektorátu sčítání osob podléhajících norimberským zákonům. Celkově bylo v protektorátu zaevidováno 88 105 osob židovského původu (z toho 48 000 v Praze), které spadali pod konečné řešení.¹²⁷

K vyhrocení židovské otázky, které vedlo až k zahájení poslední etapy „konečného řešení“ v Čechách a na Moravě, došlo výměnou von Neuratha za Reinharda Heydricha dne 27. září 1941. „Ve své funkci zastupujícího říšského protektora v Čechách a na Moravě, kdy v protektorátu (a právě jen na tomto území) zastupoval jak říšskou moc represivní, tak výkonnou, se (zejména během prvního měsíce stráveného v Praze) především zaměřil na protektorátní židy a na aplikaci konečného řešení židovské otázky právě zde. Eichmannovi

¹²⁴ Kárný, M.: „Konečné řešení“. Academia, 1991, s. 34

¹²⁵ Kárný, M.: „Konečné řešení“. Academia, 1991, S. 34

¹²⁶ Řepová, D.: Emil Utitz – život a dílo: Terezín očima psychologa a filosofa. 2003, S. 41-42

¹²⁷ Krejčová, H.: Terezín, jeho privilegovaní a prominenti. S. 19

a potažmo Heydrichovi podřízená Ústředna pro židovské vystěhování (Zentralstelle für jüdische Auswanderung) pověřila Židovskou náboženskou obec v Praze vypracováním plánů na ghettoizaci protektorátních židů.“¹²⁸

Nedlouho poté se konala porada, která měla za úkol stanovit v této problematice následné kroky. „Porady 10. října 1941 se účastnili Reinhard Heydrich, Karl Hermann Frank, Horst Böhme, Gerhard Maurer, Karl von Gregory, Adolf Eichmann, Hans Günther a Wolfgang Wolfram von Wolmar. Zvažovali různé alternativy ghettoizace protektorátních židů, ale pozornost se v průběhu jednání soustředila speciálně na zřízení ghetta v Terezíně, a to nikoli jako likvidačního, ale decimačního a sběrného střediska.“¹²⁹ Tímto bylo o osudu Terezína rozhodnuto. Zároveň nesmíme zapomenout na transporty, které do této doby z protektorátu odjely. Byly to transporty, které se z Prahy vydávaly do Lodže (16. 10., 21. 10., 31. 10. a 3. 11. 1941) a z Brna do Minsku (16. 11. 1941).¹³⁰

3. 2. Výstavba a správa ghetta

V listopadu 1941 se uskutečnila jednání čelních představitelů Pražské židovské obce s nově jmenovaným velitelem budoucího terezínského tábora SS – Obersturmführerem Siegfriedem Seidlem.¹³¹ Hlavním bodem tohoto jednání bylo vytvoření seznamu osob, které měly v pondělí 24. listopadu odjet do Terezína jako komando výstavby¹³² (aufbaukommando). Jeho úkolem bylo připravit město, z něhož se předtím odstěhovali původní obyvatelé, pro deportované židovské obyvatelstvo.¹³³

„Dne 24. listopadu Aufbaukommando s 342 muži skutečně v poledních hodinách přijelo na nádraží Bohušovice a odtud pochodovalo do Terezína, kde se za nimi uzavřeli brány Sudetských kasáren. V tuto chvíli vznikl terezínský koncentrační tábor...“¹³⁴

Po tomto prvním komandu dorazilo do Terezína dne 4. prosince 1941 druhé komando výstavby (Aufbaukommando II.), které bylo označeno jako transport J (AK II.).¹³⁵

---

¹²⁸ Krejčová, H.: Terezín, jeho privilegovaní a prominenti. S. 19

¹²⁹ Krejčová, H.: Terezín, jeho privilegovaní a prominenti. S. 19

¹³⁰ Krejčová, H.: Terezín, jeho privilegovaní a prominenti. S. 24

¹³¹ Kárný, M.: „Konečné řešení“. S. 87

¹³² Tento první transport nesl označení AK 1.

¹³³ Rothkirchenová, L.: Osud židů v Čechách a na Moravě v letech 1938 – 1945. In: Osud židů v protektorátu 1939 – 1945. S. 42

¹³⁴ Kárný, M.: „Konečné řešení“. S. 87

¹³⁵ Řepová, D.: Emil Utitz – život a dílo. Terezín očima psychologa a filosofa. S. 44

Správou ghetta Terezín nacistické vedení pověřilo židovskou samosprávu. Ta měla na starosti všechny oblasti života vězňů. Její součástí se stal i rozsáhlý byrokratický aparát. Nadřízeným orgánem samosprávy byla tzv. rada starších (Ältestenrat) a židovský vedoucí ghetta, který byl označován jako tzv. židovský starší (Judenältester). Rada starších, jakožto poradní orgán židovského staršího, byla velikou zvláštností Terezína oproti jiným táborům.

Prvním židovským starším byl Jakub Edelstein¹³⁶ (15. 12. 1941 – 31. 1. 1943), který do Terezína přijel s transportem J (AK II.), tedy druhým výstavbovým komandem. Za mimořádně těžké situace ghetto vybudoval a vytvořil základy samosprávy. Po něm následoval zástupce německých židů Paul Eppstein¹³⁷ (leden 1943 – září 1944). Posledním židovským starším se stal Benjamin Marmelstein (září 1944 – 5. 5. 1945).

Za důležité též považuji zmínit fakt, že s odchodem Jakuba Edelsteina, byla spojena i výměna velitele tábora. SS – Obersturmführer Seidl byl nahrazen Antonem Burgerem (30. 7. 1943).¹³⁸

3. 3. Prominenti v ghettu Terezín

Na podzim roku 1942 zavedli příslušníci SS v Terezíně zvláštní skupinu nazvanou „prominenti“. Terezín nebyl prvním místem, kde se toto označení začalo používat. Podobně tomu bylo i v jiných „elitních koncentračních táborech“ (Bergen - Belsen, Dachau).¹³⁹

*„V Terezíně se prominenti stali do jisté míry protiváhou židovské samosprávy a rady starších, které měly do té doby v ghettu určující slovo. Ustavením kategorie prominentů byla vlastně svým způsobem vytvořena nová společenská elita, kterou vždy obklopoval určitý počet vězňů ve snaze být prominenty hájen. Zároveň však, přesně v německých intencích, vznik jakékoli elitní skupiny vyvolával u ostatních terezínských vězňů závist a zášť, které vedly k mnohým rozkolům.“*¹⁴⁰

Terezínští prominenti netvořili jednotnou elitní skupinu, ale byli rozděleni do dvou podskupin – „A“ a „B“. Prominenty skupiny A (významnější) jmenovaly orgány SS,

---

¹³⁶ **Jacob Edelstein (1903 – 20. 6. 1944)** – vedoucí Palestinského úřadu v Praze, po svém příchodu do Terezína působil jako židovský starší, 20. 6. 1944 byl v Osvětimi zavražděn i se svou manželkou a synem

¹³⁷ **Paul Eppstein (14. 3. 1902 – 27. 9. 1944)** – německý sociolog, vedoucí činitel Říšské jednoty židů v Německu, poté židovský starší, popraven v Terezíně

¹³⁸ Krejčová, H.: Terezín, jeho privilegovaní a prominenti. S. 43

¹³⁹ Krejčová, H.: Terezín, jeho privilegovaní a prominenti. S. 54

¹⁴⁰ Krejčová, H.: Terezín, jeho privilegovaní a prominenti. S. 55

prominenty skupiny B navrhovala rada starších, jmenování však mohli být až po schválení komandaturou.

„Mezi prominenty nebyl zařazen pouze sám „nositel prominentství“, ale i celá rodina – což platilo u obou skupin. Jestliže v Terezíně „nositel prominentství“ ze skupiny A zemřel, byli až do 14. června 1944 jeho rodinní příslušníci přeřazováni do skupiny B (jak se postupovalo v obdobném případě s rodinnými příslušníky zemřelého prominenta skupiny B, není známo). Podle nového nařízení z 14. 6. 1944 byla rodinným příslušníkům jejich původní prominentská kategorie zachována.“¹⁴¹

V otázce rozdělení prominentů do dvou zmíněných kategorií a nalezení jistého systému při začleňování jednotlivců do těchto skupin, jsou autoři, kteří se touto problematikou zabývají, dosti nejednotní. H. G. Adler ve své studii **Terezín (1941 – 1945). Tvář nuceného společenství** zastává názor, že do skupiny A byli zařazovány osobnosti světového věhlasu, němečtí a rakouští důstojníci, stoupenci SS a později sem byli přiřazeni Dánové a Holanďané, mezi nimi šéf holandského Červeného kříže a viceguvernér Indonésie. Do skupiny B podle Adlera patřili univerzitní profesori, představitelé židovského života a také lidé, kteří se o nic významného nezasloužili. Z materiálů publikovaných v edici **Prominenti v ghettu Terezín (1942 – 1945)** vyplývá, že tato tvrzení vůbec neodpovídají skutečnosti. Podobně jako další názor, že skupina A byla chráněna před východními transporty a skupině B se této důležité výsady nedostalo.

Podle výše uvedené edice se podařilo zachytit 214 terezínských prominentů, z toho 137 kategorie A a 77 kategorie B. Mužů bylo 101 a žen 124. Nejstarší prominent se narodil 1856 a nejmladší 1943.¹⁴²

Hlavní a zásadní výhodou prominentství byla jistá ochrana před transporty do východních vyhlazovacích táborů. Mezi další výhody bezesporu patří lepší ubytování a zdravotní péče. Směli také častěji posílat dopisy a nemuseli vykonávat pracovní povinnosti.¹⁴³

Vytvoření tohoto statutu bylo pro nacistické velení důležité z mnoha ohledů. V prvé řadě znamenal vznik elity jakési rozkastování vězeňské společnosti, což zákonitě vedlo k mnohým rozkolům mezi vězni navzájem. To tedy v konečné fázi vedlo k oslabení jakékoli případné rezistence.

¹⁴¹ Krejčová, H.: Terezín, jeho privilegovaní a prominenti. S. 56

¹⁴² Krejčová, H.: Terezín, jeho privilegovaní a prominenti. S. 57

¹⁴³ Krejčová, H.: Terezín, jeho privilegovaní a prominenti. S. 62 - 63

„Současně se vytvoření skupiny prominentních, významných osobností, z nichž mnohé byly skutečně mezinárodně proslulé, velmi dobře hodilo jako součást německé politiky zaměřené na oklamání světové veřejnosti a mohlo být použito jako plášť zločinů, které se odehrávaly ve vyhlazovacích táborech na východě. V konečné fázi války pak prominenti představovali nejen výhodný obchodní artikl, ale měli se stát také zárukou bezpečnosti nacistických zločinců. Třetím důležitým důvodem k ustavení této skupiny vězňů byla skutečnost, že se tímto způsobem nacisté snažili zabránit mnoha intervencím ve prospěch vězňů.“¹⁴⁴

Další problematikou jsou deportace a přežití prominentů. Z terezínské „společenské elity“ přežilo 171 osob a zemřelo 23 osob¹⁴⁵. Celkem bylo z Terezína deportováno na východ 24 prominentů, z nichž přežil pouze jeden člověk.¹⁴⁶

Emil Utitz přijel se svojí manželkou Otilií do Terezína dne 30. 7. 1942. Transportní číslo prof. Utitze bylo AAv – 268 a jeho manželka měla číslo AAv – 267.¹⁴⁷

Podle edice **Prominenti v ghettu Terezín 1942 – 1945**, byl prof. Utitz, vzhledem ke svému dosaženému vzdělání a jeho profesní kariéře, zařazen do prominentů skupiny A. Do této kategorie byla spolu s ním, samozřejmě zahrnuta i jeho manželka Otilie.

Do kategorie terezínských prominentů A byl zařazen také Utitzův švagr Dr. Arthur Stein se svojí manželkou Florou, sestrou Emila Utitze. Manželé Steinovi odjeli do Terezína transportem ještě před manželi Utitzovi a to dne 6. 7. 1942. Oba v Terezíně přežili a dočkali se osvobození.¹⁴⁸

3. 4. Kultura v ghettu

„Kulturní život v terezínském táboře byl nejlepším dokladem toho, že člověk tvoří z vnitřní potřeby, že umělecká tvorba je člověku stejně nutná, jako dobývání potravy.“¹⁴⁹

O kulturním životě bylo napsáno a řečeno mnohé. Často jsou uváděny kresby a básně terezínských dětí, hudební skladby, opery a divadelní hry, které tam vznikly.

---

¹⁴⁴ Krejčová, H.: Terezín, jeho privilegovaní a prominenti. S. 55

¹⁴⁵ Mezi nimi např. Paul Eppstein (1944), Eduard Lederer (1942), Emil Kolben (1943)

¹⁴⁶ Kurt Cierer (*1925) – deportován transportem Ds 18. 12. 1943 do Osvětimi, přežil

¹⁴⁷ Krejčová, H., Hyndráková, A., Svobodová, J.: Seznam prominentů „A„. In: Prominenti v ghettu Terezín 1942 – 1945. S. 121

¹⁴⁸ Krejčová, H., Hyndráková, A., Svobodová, J.: Kartotéka terezínských prominentů. In: Prominenti v ghettu Terezín 1942 – 1945. S. 282 - 283

¹⁴⁹ Lagus, K., Polák, J.: Město za mřížemi. S. 186

Významná byla též přednášková činnost, kterou vedla řada odborníků, vědců a profesorů. Než se však dosáhlo tohoto kulturního „vrcholu“, uplynulo mnoho času.

Zpočátku byla jakákoli kulturní činnost zakázána. Až do 28. prosince 1941, kdy byly na pokojích či v kasárenských sálech povoleny tzv. kamarádké večery s pestrým programem. V prvních měsících se vše muselo také obejít bez hudebních nástrojů, které byly v táboře zakázány.¹⁵⁰

„V létě 1942 byl Terezín rozdělen na čtyři správní okrsky. Každý z nich měl svou vlastní autonomní péči.“¹⁵¹ Poté došlo k důležitému mezníku. Tím bylo založení tzv. „Freizeitgestaltung“ (FZG) – oddělení pro organizaci volného času, které se v září 1942 stalo zvláštním oddělením vnitřní správy. Oddělení volného času bylo útočiště kulturních pracovníků a také velkou záchranou pro fyzicky slabší a starší jedince, kteří byli díky své aktivitě v tomto úseku osvobozeni od těžké práce.¹⁵²

Velký význam mělo toto oddělení jako místo vzdělávání a výchovy, a tak mohlo být chybějící vyučování alespoň částečně nahrazeno. V letech 1943/1944 začal být veřejně vyvěšován oficiální týdenní program. Konaly se všeobecné přednášky, přednášky s židovskou tematikou (v němčině, češtině i jidiš) a recitace (také v hebrejštině). Pořádaly se koncerty, scénické pořady, recitovaná představení různých dramatických děl, koncertní provedení oper, divadelní hry, revue a obzvláště oblíbení byly kabarety. Existovaly také kroužky pořádané každý týden, kde se probírali židovské otázky, věda, historie, politika, umění. Po rozebrání daného tématu většinou následovala debata. Konaly se také semináře o různých problematikách. Například židovský starší Eppstein vedl seminář o národním hospodářství.¹⁵³

Důležitou roli v rámci kulturního života v Terezíně sehrál i prof. Utitz. *„Emil Utitz dostal na starost třetí okres, ve kterém se musel postarat o vše, co souviselo s tzv. „Freizeitgestaltung“, což bychom mohli přeložit jako „využití volna“. Utitz sám toto rozdělení na okresy považoval za nevhodné, neboť podle něj vedlo k rozdrobení sil a mnohdy k trapné konkurenci.“¹⁵⁴*

---

¹⁵⁰ Adler, H. G.: Terezín 1941 – 1945. Tvář nuceného společenství. II. Sociologie. S. 448

¹⁵¹ Řepová, D.: Emil Utitz – život a dílo. Terezín očima psychologa a filosofa. S. 51

¹⁵² Makarová, E., Makarov, S., Kupermann, V.: Univerzita přežití. S. 7-9

¹⁵³ Adler, H. G.: Terezín 1941 – 1945. II. Sociologie. S. 450

¹⁵⁴ Řepová, D.: Emil Utitz – život a dílo. Terezín očima psychologa a filosofa. S. 51 - 52

Obecně se však o kulturním životě v táboře vyjadřoval velice kladně. „Každé líčení života v terezínském táboře by bylo neúplné, ba klamné, kdybych zapomněl na kulturní život. Stál vysoko nad úrovní menšího nebo středního města. Kvalitou zcela určitě, ale v mnohém i kvantitou. Nešťěstí, že zde bylo uvězněno tolik akademiků, umělců a učenců, se v tomto ohledu ukázalo zvláštní předností. Život sám o sobě byl tak pustý, že se každé představení vděčně přijímalo jako nějaká slavnost.“¹⁵⁵

I kulturní život v ghettu se později stal, ostatně jako všechny složky terezínského života, předmětem politiky nacistického vedení. V období tzv. okrašlovací akce projevovala komandatura o kulturní záležitosti nebývalý zájem. Dokonce se o tyto záležitosti začala sama starat a stále více do celého procesu zasahovat.¹⁵⁶ Důvod byl prostý. Hlavním smyslem celé zkrášlovací akce bylo oklamat mezinárodní komisy a ukázat jí, že se židům v Terezíně daří dobře. Novému „trendu“ padl za oběť také dosavadní velitel tábora Burger a místo něho byl dosazen SS – Obersturmführer Karl Rahm, který do funkce nastoupil v únoru 1944.¹⁵⁷

Nový velitel se celé akce ujal s obrovským nasazením a podvodné divadlo nabíralo na obrátkách. Nejprve komandatura nařídila nové označení tábora z původního „Ghetto Theresienstadt“ na „Židovské sídliště“. Na náměstí se postavil hudební salónek, kde celý den měla hrát hudba, kolem se rozestavěly dřevěné lavičky a vytvořili záhonky s květinami. Pro děti se udělalo hřiště s kolotočem a houpačkami. Až do příchodu komise však byl na tato místa vstup zakázán.

Komise přijela 23. června 1944 a výborně sešrané divadlo dopadlo přesně tak, jak vedení tábora potřebovalo.

3. 5. Ústřední knihovna

Knihovna ghetta Terezín, který se v německých pramenech nazývala též Zentralbücherei Theresienstadt či Ghettozentralbücherei, byla zřízena 17. listopadu 1942.¹⁵⁸

---

¹⁵⁵ Utitz, E.: Psychologie života v terezínském koncentračním táboře. S. 52

¹⁵⁶ Lagus, K., Polák, J.: Město za mřížemi. S. 187

¹⁵⁷ Řepová, D.: Emil Utitz – život a dílo. Terezín očima psychologa a filosofa. S. 53

¹⁵⁸ –, Knihovna ghetta Terezín, <www.holocaust.cz>, 19. 6. 2011

Knihy sehrály v táborovém životě významnou roli. Zaměstnávaly a rozveselovaly mysl. Možnost přečíst si knihu dovolovala vězňům, pro které byla četba důležitou součástí běžného života, alespoň na chvíli zapomenout na hrůznou realitu, která je v táboře obklopovala.

„V čísle 256 ze dne 22. listopadu 1942 nalézáme tuto poznámku: „Knihovna ghetta bude otevřena ve středu 25. listopadu 1942 v L/304. Je zařízena jako putovní knihovna. Podle zásob knih budou jednotlivým budovám nebo představeným pro jejich budovy a domy, zapůjčeny bedny knih; prozatím lze dáti do oběhu ovšem jen nepatrný počet beden. Vypůjčování knih jednotlivcům je dovoleno jen, lze-li u nich předpokládat zvláštní zájem. Prof. dr. Emil Utitz, jenž byl pověřen Ústředním sekretariátem správou knihovny, udělí takovým osobám zvláštní povolení.“ V té hodině se takřka zrodila knihovna.“¹⁵⁹

K jejímu otevření tedy došlo o osm dní dříve, než bylo původně v denním rozkazu č. 256 z 22. 11. 1942 zamýšleno.

Knihovna byla v době svého vzniku v bloku L/304 (bývalý sklad s vedlejšími prostory), ale v květnu 1944 byla přemístěna do větších prostor bývalého kina Orel v bloku L 415. Jedním z hlavních důvodů přesunu byl nedostatek místa a také potřeba vhodnějšího a reprezentativnější místa v období tzv. okrašlování.

Emil Utitz a jeho spolupracovníci započali svou práci velmi svědomitě a s obrovským odhodláním. *„Mojí spolupracovníci se pokládali za vybranou skupinu lidí a milovali „svou“ knihovnu. Pak již to nebyla nucená práce, nýbrž věc citu.“¹⁶⁰* Prof. Utitzovi však velice záleželo, na tom, aby se vykonávala skutečně kulturní práce. *„Kdo se hlásí do knihovny, má vnitřní poměr ke knihám a chce konati opravdovou kulturní práci. Zásadně jsem totiž vyloučil z přijetí ty, kteří se hnali za lehkou prací a pohodlím. Důrazně jsem je upozorňoval na velké nebezpečí nákazy knihami a mnohé jiné nevýhody, které nezasvěceným nebyly známy.“¹⁶¹*

Po svém založení disponovala knihovna 4000 svazky. Z toho více než 1000 modlitebních knih. Počet knih se však rozrůstal velice rychle. Rok poté, už bylo ve fondu

---

¹⁵⁹ Utitz, E.: Ústřední knihovna koncentračního tábora Terezín. In: Věstník ŽNO, XII/1947. S. 548 - 549

¹⁶⁰ Utitz, E. Psychologie života v terezínském koncentračním táboře. S. 31

¹⁶¹ Tamtéž, s. 31

knihovny 48 710 svazků. Tedy dvacetkrát tolik, než na svém počátku. Pro vězně to bylo stále ještě málo.¹⁶²

Knihy se získávaly především ze zabavených zavazadel vězňů. Dále byly do Terezína posílány knihy, které se našly ve zrušených židovských bytech. Hlavní přírůstek pocházel z říše. Šlo o svazky ze zrušených říšsko-německých židovských organizací, zednářských loží, ale i z některých organizací církve katolické či evangelické.¹⁶³ „Ze 48710 svazků, které se v knihovně nacházely 17. listopadu 1943, byla valná většina pro normální vězně zcela nezajímavá. Pro mládež existovalo pouhých 250 knih, beletrie byla zastoupena 5300 tituly a klasické 3000, ostatní literatura se týkala buď speciálních židovských otázek, nebo úzce odborných témat.“¹⁶⁴ Velká část knih byla psána v hebrejštině, latině, ale také v řečtině či arabštině. Našly se tam i tituly napsané v turečtině či perštině, ale žádné české. To platilo téměř o všech vědeckých knihách. Kromě ústřední knihovny zde existovala ještě menší knihovna lékařská a dále knihovna technických knih pro výrobní oddělení.¹⁶⁵

Vzhledem k nedostatečnému množství beletrie, nemohly být tyto tituly půjčovány běžným způsobem. Proto byla zřízena knihovna putovní. V praxi to znamenalo, že knihy putovaly z jednoho bloku do druhého a tam byly půjčovány jednotlivcům. Ze začátku se tento nápad zdál být bez chyby a všichni si tuto možnost pochvalovali. Ovšem následně došlo k rychle se šířící infekci. Mnoho knih tedy muselo spáleno.¹⁶⁶ V létě 1944 se plicní chorobou nakazil také Emil Utitz a několik měsíců musel být upoután na lůžko. V této době ho v jeho funkci zastoupil blízký spolupracovník Maxmilián Adler.¹⁶⁷

Ústřední knihovna přicházela o jednotlivé tituly také transporty na východ. „Každý transport nás připravil o 1000 knih, protože si každý s sebou vzal 2 – 3 knihy. Nikterak jsem jim to neměl za zlé, jestliže se nešťastníci trochu zásobili duševní potravou. Jistě jsem je v tom nemohl povzbuzovat, ale nijak důrazně jsem proti tomu nezakročoval.“¹⁶⁸

V průběhu zkrášlovací akce byla zřízena také čítárna, která svůj provoz zahájila 1. června 1943. Přestože v ní bylo málo místa, denně se tam prostřídalo až sto vězňů. Pro zvláštní účel bylo zřízeno také tzv. „Bucherfassungsgruppe“. Šlo o skupinu hebraistů,

¹⁶² Lagus, K., Polák, J.: Město za mřížemi. S. 202

¹⁶³ Lagus, K., Polák, J.: Město za mřížemi. S. 202

¹⁶⁴ Řepová, D.: Emil Utitz – život a dílo. Terezín očima psychologa a filosofa. S. 54

¹⁶⁵ Lagus, K., Polák, J.: Město za mřížemi. S. 203

¹⁶⁶ Lagus, K., Polák, J.: Město za mřížemi. S. 203

¹⁶⁷ www.holocaust.cz – Knihovna ghetta Terezín, 19. 6. 2011

¹⁶⁸ Utitz, E. Psychologie života v terezínském koncentračním táboře. S. 27

nazývaných vězni „talmudkomando“, kteří dostali za úkol prohlédnout, sepsat a katalogizovat hebrejské knihy. Ty byly poslány do Terezína v 581 bednách. Vše muselo proběhnout podle instrukcí a předpisů pro pruské státní knihovny.¹⁶⁹

Za celou dobu fungování prošlo knihovnou zhruba 200 000 knih, z toho 100 000 titulů se podařilo po osvobození zachránit. V létě a na podzim roku 1945 byly knihy z Ústřední knihovny v Terezíně převezeny do Židovského muzea v Praze, které bylo Radou židovských obcí pověřeno správou židovského majetku.¹⁷⁰

Emil Utitz shrnul svou činnost v knihovně takto: „*Je vůbec velmi těžké, určití vlastní výtěžek práce. Vyjdu-li od vlastní zkušenosti v knihovně a uvážím-li, že bylo během doby převzato ¼ mil. knih, že jsme měli zásobovat četbou nemocnice, starobince a dětské útulky, že jsme vybavili všechna odborná oddělení zvláštními knihovnami, obstarávali běžné zákazníky, zřizovali filiálky v kasárnách, zařídili velkou lidovou čítárnu, uspořádali malé umělecké výstavy atd., zdá se mi to při pohledu zpět úžasné mnoho, ač si lidé většinou stěžovali, že nedostali právě ty knihy, jichž si přáli.*“¹⁷¹

3. 6. Psychologie života v Terezíně

Dva roky po svém návratu z terezínského koncentračního tábora vydal Emil Utitz svoji publikaci „**Psychologie života v terezínském koncentračním táboře**“. V tomto díle reflektoval své zkušenosti a postřehy, které získal během svého tříletého věznění. O Terezíně bylo napsáno mnohé. Tento spis je však výjimečný tím, že autor to pojal pouze z psychologického hlediska. Tímto tuto problematiku ukazuje ve zcela novém úhlu pohledu.

Během doby strávené v terezínském ghettu si Utitz všiml jisté změny charakteru, která po dlouhém věznění u většiny nastala. Nedostatek jídla, spánku, žaludeční problémy a řada chorob u určitých jedinců způsobovali tzv. schizofrenizaci charakterů. Lidské chování a celkový duševní stav byly ovlivňovány vnějšími faktory, což vedlo ke zkreslení obrazu o daném člověku.

Za obzvláště vyčerpávající považuje Utitz především „vystávání“, tedy čekání na vše, co patří k základním potřebám člověka. Fronty na jídlo, na toaletu a to v jakémkoli počasí. V dešti, mrazech, na slunci či v blátě. Nelze také opomenout všudypřítomné

¹⁶⁹ Lagus, K., Polák, J.: Město za mřížemi. S. 203 - 204

¹⁷⁰ www.holocaust.cz – Knihovna ghetta Terezín, 19. 6. 2011

¹⁷¹ Utitz, E. Psychologie života v terezínském koncentračním táboře. S. 27

pokoření, nenávisť, zbavení všech práv a ztrátu jakéhokoli soukromí. Za jediné východisko z těchto obtíží je podle autora maximální snaha o zachování spravedlivosti a slušnosti.

Dalším velice častým jevem, na který prof. Utitz ve své práci upozorňuje je „útěk do minulosti“.

„Přítomnost je odporná. Vězeň není ničím, je zbaven všeho svého majetku, vyrván ze svého společenského postavení. Minulost se nyní jeví lákavá a svůdná. Jak to všechno bylo krásné, jak byl člověk vážen, čeho všeho si mohl dopřát!“¹⁷² Všechny ty příběhy z minulosti byli pro vězně hluboce uklidňující. „Tváří v tvář bídě nynějšího života působí sebe skromnější živobytí jako ráj a není divu, že se také stále více maluje těmito barvami.“¹⁷³ Problém však nastával v případě, že se někdo v opájení se vlastní minulostí dostal až k chvástání, ješitnosti, velikášství či dokonce podvodnictví.

S útekem do minulosti je spojen též útek do budoucnosti. Málokdo si ovšem uvědomoval, že návrat do normálního bude zpočátku plný starostí a obtíží. *„Ačkoli všichni věděli, že byl jejich dřívější majetek prodán a ukraden, rozptýlen na všechny strany, mysleli přece, že všechno opět najdou tak, jak to opustili. Neviděli, že budou muset vstoupit do podstatně jiného a změněného světa, že je i v nejpříznivějším případě čekají těžké časy, plné starostí. A nebylo málo takových, kteří starosti o budoucnost prostě odbyli rozhodnutím: Teprve až bude po válce, ukáže se ostatní.“¹⁷⁴*

Utitzův velký obdiv patřil také prvním pracovním transportům, které do Terezína dorazily, aby připravily půdu pro své následovníky. O velké zásluhy se zasloužili také lékaři a ošetřující personál. I přes velkou nepřízeň podmínek byli nemocní ošetřováni a bylo postaráno o jejich pohodlí a zdraví. Své velké obavy naopak Emil Utitz projevil ve spojitosti s terezínskou mládeží a jejími pracovními návyky. Vzhledem k zvláštním táborovým podmínkám bylo při vykonávání téměř všechny práce nejvýhodnější nalézt tu cestu, která vedla co nejrychleji k cíli. Často bylo zapotřebí velké improvizace. *„Tím se stávala práce zčásti zajímavou – tímto stálým přeorientováním – zčásti však zase neuspokojující, protože se nic nemohlo vykonat opravdu pořádně, nýbrž na kvap, aby se rychle dosáhlo výsledku. V tomto ohledu se bude mládež musit převychovat, aby se přizpůsobila mírovým podmínkám, nemluvě ani o práci naoko, ze které se často vyklubalo ulejváctví.“¹⁷⁵*

¹⁷² Utitz, E. Psychologie života v terezínském koncentračním táboře. S. 20

¹⁷³ Utitz, E. Psychologie života v terezínském koncentračním táboře. S. 21

¹⁷⁴ Utitz, E. Psychologie života v terezínském koncentračním táboře. S. 24

¹⁷⁵ Tamtéž, s. 28

Za velice obludné a nebezpečné chování považoval Utitz ješitnost a velikášství. Zároveň však poukázal na tu skutečnost, že v podmínkách, kterým byli vězňové vystaveny a ve kterých žili, jsou tyto projevy snadno pochopitelné. „...jednotlivec byl tak ponížen, tak zbaven vší důstojnosti, tak degradován, že potřeboval náhrady.“¹⁷⁶ Tento nenapravitelný stav byl živen především neustálým strachem z hrozících transportů. Každý by se pokusil i o nemožné, jen aby dokázal svou nepostradatelnost.¹⁷⁷ „Vytvořil se nový společenský žebřík, velmi složitý a zvláštním způsobem se křížící. Především tu byly prvé budovatelské transporty, stateční starousedlíci, druh aristokracie, se zvláštními nároky a přednostními právy. Byly ti tak zvané vedoucí osobnosti, pestrá směs lidí, kteří se pokládali za elitu a vyvozovali z toho všemožné požadavky.“¹⁷⁸

Veliký důraz kladl Emil Utitz samozřejmě na kulturní život, což je vzhledem k jeho vzdělání a práci, které se v táboře věnoval, dosti pochopitelné. „Právě boj o kulturu je příznačný pro lidský život. Je nejhorší tragikou, musí-li se mrhati nejcennějšími schopnostmi na dosažení nejprimitivnějších věcí, místo aby mozek zůstával volný pro vyšší úkony. Člověk musí prožít všechnu krutost tohoto boje o kulturu, aby byl na věčné časy vyléčen z kulturního defeatismu. Úplná nekulturnost jako ideál je pošetilá utopie, snižující člověka pod samou úroveň zvířete, nebo připisující mu božství. Na lidskou stránku se přitom úplně zapomíná.“¹⁷⁹

3. 7. Osvobození

Koncem října 1944 klesl počet vězňů v terezínském táboře na 11 tisíc. Stalo se tak po sérii transportů, kdy v době mezi 28. zářím a 28. říjnem 1944 bylo do Osvětimi deportováno více než 18 tisíc vězňů. Jen každý dvanáctý z tehdy deportovaných se dožil osvobození. Zbytek transportu byl po vytrídění poslán do plynových komor.¹⁸⁰

Počátkem února 1945 byl na komandaturu předvolán židovský starší Murrelstein, který dostal za úkol sestavit listinu 1200 osob. Tyto osoby pak měly být převezeny do Švýcarska. Celá akce vzbudila obavy a strach, že se bude v konečné fázi jednat o transport na východ. Tyto pochyby byly ještě umocněny podmínkou, že z transportu mají být vyřazeni všichni prominenti, váleční invalidé, osoby s arijskými příbuznými a Dánové. Rada starších

---

¹⁷⁶ Tamtéž, s. 56

¹⁷⁷ Tamtéž, s. 56

¹⁷⁸ Tamtéž, s. 57

¹⁷⁹ Utitz, E. Psychologie života v terezínském koncentračním táboře. S. 29

¹⁸⁰ Kárný, M.: „Konečné řešení“. S. 110

se tedy rozhodla, že sestaví listinu na základě dobrovolných přihlášek. Vybraní jedinci opustili Terezín 5. 2. 1945 a za dva nato překročili švýcarské hranice. O týden později se obdržela Rada starších oficiální zprávu o tom, že vybraní lidé na určené místo skutečně dorazili.¹⁸¹

Další záležitost, která musela být vedením tábora vykonána, bylo vymazat veškerou historii Terezína před lednem 1945. V polovině dubna 1945 byla veškerá dokumentace spolu s archívy SS spálena. Zničeny nebyly pouze materiály schované ilegální cestou.¹⁸²

„Zároveň byl Terezín již osvědčenou metodou pečlivě připravován na druhou návštěvu delegace Mezinárodního výboru Červeného kříže (MČK), která se uskutečnila 6. dubna 1945.“¹⁸³

Očekávaná návštěva dorazila ve složení: Paul Dunant – zástupce MČK, berlínská delegát MČK dr. Lehner a švýcarský diplomat Buchmüller. Zástupci MČK po dlouhých jednáních s nacisty dosáhli příslibu, že tábor bude převeden pod jejich ochranu (oficiálně se tak stalo až 3. 5. 1945). To mělo také zajišťovat záruku, že žádný z terezínských vězňů nebude odtransportován.¹⁸⁴

*„Že se blížil konec války, se dalo rozpoznat také z jednoho alarmujícího symptomu. Z dobytých území, ze kterých ustupovala německá armáda, začali být přepravováni vězni z různých koncentračních táborů. Vlaky určené původně pro přepravu dobytka dovážely do Terezína „náklad“ (první transport 20. 4.), jaký zde dosud neviděli.“*¹⁸⁵ O čtyři později byl mezi nově příchozími zjištěn případ skvrnitého tyfu. Nákaza se šířila ohromnou rychlostí, nakonec jí bylo hodně přes 2000 nakažených a ušetření nezůstali ani „domácí“. Nakazilo se též mnoho dobrovolníků a část z nich už se nepodařilo zachránit.¹⁸⁶

Na pomoc Terezínu přijela 4. 5. 1945 skupina českých lékařů, ošetřovatelky a pomocný personál. Ve dnech mezi 6. a 16. květnem se infikovalo na 950 vězňů.

---

¹⁸¹ Krejčová, H., Hyndráková, A., Svobodová, J.: Kartotéka terezínských prominentů. In: Prominenti v ghettu Terezín 1942 – 1945. S. 69

¹⁸² Adler, H. G.: Terezín 1941 – 1945. I. Dějiny. S. 257

¹⁸³ Kárný, M.: „Konečné řešení“. S. 110

¹⁸⁴ Krejčová, H., Hyndráková, A., Svobodová, J.: Kartotéka terezínských prominentů. In: Prominenti v ghettu Terezín 1942 – 1945. S. 69

¹⁸⁵ Řepová, D.: Emil Utitz – život a dílo. Terezín očima psychologa a filosofa. S. 66

¹⁸⁶ Adler, H. G.: Terezín 1941 – 1945. I. Dějiny. S. 273

Dne 8. 5. 1945 německá vojska bezpodmínečně kapitulovala. Druhého dne projížděly Terezínem první tanky pod velením generálplukovníka Rybalka. Již 10. května 1945 převzala Sovětská armáda kontrolu nad Terezínským táborem.¹⁸⁷

Celková bilance:

Do Terezína bylo do 24. 4. 1945 transportováno zhruba 141 000 vězňů, z toho 10 000 ve věku do 16 let. Z celkového počtu lidí, kteří v terezínském táboře zůstali celou dobu, jich přežilo 23 00. Na 35 088 osob zde zahynulo. Deportováno z Terezína bylo 88 196, přežilo pouze 3 500 lidí.¹⁸⁸

---

¹⁸⁷ Lagus, K., Polák, J.: Město za mřížemi. S. 279 - 280

¹⁸⁸ Adler, H. G.: Terezín 1941 – 1945. I. Dějiny. S. 301

5. POVÁLEČNÉ OBDOBÍ (1945 – 1956)

Návrat z koncentračního tábora Terezín byl pro Emila Utitze a jeho ženu další těžkou zkouškou. Jejich majetek byl rozkraden, zničen a rozprodán, takže se ocitli zcela bez prostředků.¹⁸⁹ „Zůstatky na účtech, které měli u Pražské úvěrní banky (24. 720,- K) a Živnobanky (129. 343,- K) před odvečením do Terezína, byly na příkaz Ústředny pro židovské vystěhování (Zentralstelle für jüdische Auswanderung) z prosince 1942 převedeny během ledna a května 1943 Vystěhovaleckému fondu (Auswanderungsfond) na Přesídlovací konto (Umsiedlungskonto) u České eskomptní banky v Praze. Utitzovi se obrátili s žádostí o odbornou pomoc při vyřizování restitučních záležitostí na advokáta JuDr. J. M. Kučeru. Z jejich korespondence je možno vysledovat, jak komplikovaný a zdlouhavý proces opětovného nabytí alespoň části majetku.“¹⁹⁰

V červnu 1945 byl bytovým odborem hlavního města Prahy přidělen manželům Utitzovým do zatímního užívání byt (po německém uživateli) v Praze v ulici Na Václavce. Zde pak oba bydleli až do konce svého života.¹⁹¹

Dne 13. 8. 1945 získal Emil Utitz a jeho manželka osvědčení o národní spolehlivosti. Důležitou úlohu pro jeho získání jistě sehrálo i potvrzení, že se prof. Utitz po dobu okupace choval vždy řádně a nikdy nepodnikl nic proti zájmům Československé republiky. Pod tímto velice zajímavým dokumentem jsou pak podepsáni Utitzovi bývalí kolegové a přátelé (Doc. Vladislav Rieger, prof. Jan Mukařovský).¹⁹² Téhož dne, tedy 13. srpna, požádali manželé Utitzovi (vzhledem k dodanému osvědčení a jejich tříletému věznění v terezínském koncentračním táboře) Komisi pro vnitřní národní bezpečnost v Praze o vydání potvrzení o jejich vynětí z důsledku předpisů stíhajících německé a maďarské státní příslušníky.¹⁹³ Osvědčení o zachování československého státního občanství bylo vydáno Magistrátem hl. m. Prahy, z pověření Ministerstva vnitra, Emilu Utitzovi a jeho manželce Otílii 21. 2. 1947.¹⁹⁴ Jiným zajímavým dokumentem je též potvrzení Ministerstva informací: „ Ministerstvo informací potvrzuje, že pan profesor Dr. Emil Utitz, bytem v Praze XVI., Na Václavce 35, je zdejšímu úřadu dobře znám pro svůj

¹⁸⁹ Řepová, D.: Emil Utitz – život a dílo. Terezín očima psychologa a filosofa. S. 68

¹⁹⁰ Tamtéž, s. 68

¹⁹¹ Tamtéž, s. 68

¹⁹² AAVČR, pozůstalost E. Utitze, k. č. 3, potvrzení

¹⁹³ AAVČR, pozůstalost E. Utitze, k. č. 3, osvědčení

¹⁹⁴ AAVČR, pozůstalost E. Utitze, k. č. 3, osvědčení

naprosto kladný postoj k lidově demokratickému zřízení Československé republiky. O tomto kladném postoji pana profesora Dr. Emila Utitze, který byl za okupace vězněn v Terezíně, svědčí zejména jeho knihy „Německo mezi včerejškem a zítřkem“ a „Psychologie života v terezínském koncentračním táboře“, jež vydalo Dělnické nakladatelství v Praze. Jmenovaný hovoří též pravidelně v propagačním cizojazyčném vysílání Československého rozhlasu a propaguje Československo jinak všemožně, v tisku atd., v cizině.“¹⁹⁵

Dalším problémem, který manžele Utitzovi sužoval, byla tíživá finanční situace. „Z protokolu vyplývá, že Utitz po návratu z koncentračního tábora nebyl doposud nikde zaměstnán a kromě důchodu, jež pobíral od penzijního ústavu v Praze, neměl žádný jiný zdroj obživy. Utitzův tehdejší měsíční příjem činil 3344 Kčs čistého (4055 Kč hrubého). V březnu 1947 požádal Utitz ministerstvo školství a osvěty o výplatu celé penze na místo dosavadních záloh. Nebylo mu však vyhověno.“¹⁹⁶ Celá záležitost týkající se přiznání pense prof. Utitzovi byla značně komplikovaná. Tato situace byla do velké míry zaviněna tím, že osvědčení o vyjmutí z opatření pro osoby německé národnosti bylo vydáno až roku 1947. Otázka pense prof. Utitze se začala projednávat již v srpnu 1945. Ministerstvo školství a osvěty předložilo dne 27. srpna 1945 návrh profesorů Pražáka, Rybky, Trnky, Mukařovského, Hendricha a Krále týkající se prof. Utitze. V návrhu se uvádí, že profesorský sbor dne 9. srpna 1945 jednomyslně rozhodl pro přiznání pense prof. Utitzovi.¹⁹⁷ Hlavní věc, celému procesu bránila, byl dopis policejního ředitelství ze dne 24. května 1946 č. 63 399/45, ve kterém se nedoporučovalo kladné vyřízení žádosti Dr. Utitze. Hlavní důvody byly shrnuty do dvou bodů. V prvním se uvádělo, že prof. Utitz byl německé národnosti, mluvil vždy německy a to i v kruhu rodinném. Zároveň se zde autor dopisu vyjádřil ve smyslu, že Utitz ani česky mluvit pořádně neuměl. Ve druhém se prof. Utitzovi dostalo hrubé urážky na cti, a to tvrzením, že kdyby Emil Utitz nebyl žid, byl by určitě nacistou.¹⁹⁸

Přestože po návratu z koncentračního tábora nebyl Utitzův zdravotní stav dobrý, velice se rychle se vrátil ke své literární činnosti. Opět se aktivně začal zapojovat do společenského dnění.

---

¹⁹⁵ AAVČR, pozůstalost E. Utitze, k. č. 3, potvrzení

¹⁹⁶ Řepová, D.: Emil Utitz – život a dílo. Terezín očima psychologa a filosofa. S. 71

¹⁹⁷ AUK, fond Německé univerzity – fakulta filosofická, osobní spis Emila Utitze

¹⁹⁸ AUK, fond Německé univerzity – fakulta filosofická, osobní spis Emila Utitze

V roce 1947 vydal již zmíněný spis „**Psychologie života v terezínském koncentračním táboře**“, který reflektoval jeho život v Terezíně. O rok později spatřil světlo světa také Utitzův druhý poválečný titul „**Německo mezi včerejškem a zítřkem**“. Zde se pokoušel ukázat cestou k vytvoření nového, jednotného a demokratického Německa. Při psaní tohoto spisu využil svých dlouholetých zkušeností z pobytů v Německu a znalosti tamních poměrů. Části práce byly též Emilem Utitzem přenášeny v zahraničních relacích československého rozhlasu.¹⁹⁹ Oba tyto spisy vyšly v Dělnickém nakladatelství v Praze. V roce 1956 v Německu Utitzovi vyšla monografie o Egonu Ervínu Kischovi, kterou nazval „Egon Ervín Kisch, der klassische Journalist“. V českém překladu známo jako „Klasický žurnalista Egon Ervín Kisch“. Knihu mu vydal Novinářský studijní ústav v Praze.

„V září 1956 se Emil Utitz jako delegát ČSR zúčastnil III. Mezinárodního kongresu estetiky v Benátkách. Byl zvolen čestným prezidentem kongresu a jako nejstarší účastník zde pronesl i slavnostní řeč, ve které se zamýšlel nad historií těchto shromáždění a jejich cíli.“²⁰⁰

V říjnu 1956 byl Utitz Ministerstvem školství Německé demokratické republiky vyzván, aby se zúčastnil přednáškového zájezdu po německých univerzitách v Greifswaldu, Rostocku a Halle. U svých posluchačů vzbudil tímto počinem obrovský zájem. V listopadu měl přednášet ještě na univerzitě v Jeně a celý cyklus přednášek chtěl ukončit v Berlíně.²⁰¹

*„Dne 2. listopadu 1956, necelou hodinu před svým vystoupením v Jeně, zemřel Emil Utitz na srdeční infarkt. Kremace a rozloučení s Emilem Utitzem se konaly 6. listopadu 1956 v Jeně. Jeho ostatky jsou uloženy na Novém židovském hřbitově v Praze.“*²⁰²

---

¹⁹⁹ Utitz, E.: Německo mezi včerejškem a zítřkem. Předmluva

²⁰⁰ Řepová, D.: Emil Utitz – život a dílo. Terezín očima psychologa a filosofa. S. 76

²⁰¹ Řepová, D.: Emil Utitz – život a dílo. Terezín očima psychologa a filosofa. S. 77

²⁰² Tamtéž, s. 78

6. ZÁVĚR

Cílem mé bakalářské práce bylo sledovat klikatou a pestrou životní pouť výjimečného člověka, kterým prof. Emil Utitz bezesporu byl. Přestože jeho život nebyl vždy procházkou růžovou zahradou, dokázal svůj osud nést s grácií a zároveň se díky svému smyslu pro spravedlnost a poctivost stal pro mnohé vzorem.

Emil Utitz byl mezinárodně uznávaným estetikem, psychologem, filosofem, výtvarným kritikem, publicistou a také ceněným a oblíbeným pedagogem. Sám Utitz měl tu možnost být žákem takových osobností, jako byl Franz Brentano, Anton Marty či Christian von Ehrenfels. Velice rozsáhlá a kvalitní je též jeho publikační a literární činnost. Vzdělanost Emila Utitze byla mimořádná a ve svém oboru byl odborníkem na slovo vzatým. Jeho nabyté vědomosti však zasahovaly i do oblastí, které měli s jeho oborem pramálo společného.

Klíčovou úlohu v jeho životě hrálo především společenské dění. První polovina dvacátého století přinesla člověku, který se narodil ještě v časech Rakouska – Uherska mnoho životních zvratů. Nejinak tomu bylo v případě osudu profesora Emila Utitze. Narodil se do pražské německy mluvící židovské rodiny. Už jen tato skutečnost mu v životě přinesla mnohé starosti a nesnáze. Prožil šok z první světové války, kde přišel o mnoho blízkých lidí a rovněž ztratil iluzi, že jsou lidé schopni poučit se z historie. Zároveň se v této době začalo u Utitze formovat obrovské sociální cítění a potřeba pomoci druhému člověku. Následoval rozpad Rakouska – Uherska a vznik Československa. Najednou tu bylo zcela nové uspořádání a poměry z nichž vzešel, byly minulostí. Téměř celou část své vrcholné kariéry prožil na německých univerzitách. Zde se také poprvé setkal s ničivou a zhoubnou nákazou nacistické ideologie. I přesto, že byl osoba mezinárodního věhlasu, musel opustit svůj stávající život a odejít z Německa. Vrátil se tedy do rodných Čech a pokračoval zde ve své vědecké práci. Nacismus se ovšem brzy dostal i do Československa, odkud již do bezpečí odejít nestihl. Evropa se řítila do dalšího válečného konfliktu. Druhá světová válka však oproti válkám minulým nabyla zcela odlišného charakteru. Svůj život při ní plánovaně neztráceli jen vojáci, nýbrž i lidé, kteří se žádných mocenských sporů zúčastňovat nechtěli. Kvůli svému židovskému původu strávil Emil Utitz se svou manželkou celé tři roky v terezínském koncentračním táboře. I zde se však dokázal velice rychle adaptovat. Zasloužil se o založení knihovny, která se stala nezbytnou součástí v kulturním životě ghetta a pro samotného Utitze představovala vlastní seberealizaci. Po návratu z Terezína ho čekaly

další krušné časy a nový nepřítel v podobě poválečné československé byrokracie. I přes svůj pokročilý věk a pochroumané zdraví nezůstával nečinný. Dále pokračoval ve své literární a vědecké práci.

Anotace

Ve své bakalářské práci jsem se zaměřila na životní cesty významného filosofa, psychologa a univerzitního profesora Emila Utitze. Zároveň jsem se snažila vystihnout společenské vztahy a události, které ovlivnily nejen osud Emila Utitze, nýbrž celé jeho generace a společnosti té doby.

Annotation

In my bachelor thesis I focused on the life of a significant philosopher, psychologist and university professor Emil Utitz. At the same time I tried to depict the social background and relationships that influenced not only Emil Utitz's life, but also the life of his generation and society.

PRAMENY A LITERATURA

Prameny

Archiv Akademie věd České republiky:

Pozůstalost profesora Emila Utitze

Archiv Univerzity Karlovy

Fond Německé univerzity – fakulta filosofická: osobní spis Emila Utitze

Tištěné prameny a edice

Hyndráková, Anna – Krejčová, Helena – Svobodová, Jana: *Prominenti v ghettu Terezín (1942 – 1945)*. Ústav pro soudobé dějiny AV ČR, 1996, 338 s.

Publikace Emila Utitze (použité jako pramen)

Utitz, E.: *Klasický žurnalista Egon Ervín Kisch*. Orbis, Praha, 1958, 187 s.

Utitz, E.: *Německo mezi včerejškem a zítřkem*. Dělnické nakladatelství v Praze, 1948, 72 s.

Utitz, E.: *Psychologie života v terezínském koncentračním táboře*. Dělnické nakladatelství, Praha, 68 s.

Utitz, E.: *Ústřední knihovna koncentračního tábora Terezín*. S. 548 – 549. In: *Věstník ŽNO, Ročník XII. /číslo 47, 24. 11. 1950*

Literatura

Adler, H. G.: *Terezín 1942 – 1945. Tvář nuceného společenství*. J. C. B. Mohr (Paul Siebeck), Tübingen, 1955, 363 s.

Brod, Max: *Život plný bojů*. Mladá fronta, Praha, 1966, 316 s.

Čapková, Kateřina: *Češi, Němci, Židé. Národní identita Židů v Čechách 1918 – 1938*. Paseka, Praha, 2005, 355 s.

Dějiny Univerzity Karlovy 1918 – 1990 IV. Vydavatelství Karolinum, Praha, 1998, 671 s.

Gebhart, Jan – Kuklík, Jan: *Druhá republika. Svár demokracie a totality*. Paseka, Praha, 2004, 315 s.

Hoensch, Jörg K. – Biman, Stanislav. – Lipták, Lubomír: *Emancipacia Židov – antisemitizmus – prenasledovanie v Nemecku, Rakúsko – Uhorsku, v českých zemích a na Slovensku*. Vydavateľstvo SAV, Bratislava, 1999, 211 s.

Kárný, Miroslav: „Konečné řešení“. *Genocida českých židů v německé protektorátní otázce*. Academia, Praha, 1991, 182 s.

Lagus, Karel – Polák, Josef: *Město za mřížemi*. Naše vojsko. Svaz protifašistických bojovníků. Praha, 1964, 365 s.

Makarova, Elena – Makarov, Sergei - Kupermann, Victor: *Univerzita přežití. Osvětová a kulturní činnost v terezínském ghettu 1941 – 1945*. G plus G, Praha, 2002, 213 s.

Rothkirchenová, Livie – Schmidtová – Hartmannová, Eva – Dagana, Avogdora: *Osud židů za protektorátu 1939 – 1945*. Trizonia, Praha, 1991, 159 s.

Řepová, Daniela: *Emil Utitz – život a dílo. Terezín očima psychologa a filosofa*. FSV, 2003

Soukupová, Blanka – Zahradníková, Marie: *Židovská menšina v Československu ve dvacátých letech*. Židovské muzeum v Praze, 2003, 131 s.

Beranová, V.: *Utitz stále inspirující* [online], 2006, 16. 12. 2006: dostupné na: www.obrys-kmen.cz/index.php?rok=2006&cis=49&tisk=01

-, *Holocaust.cz* [online], 2001-12, -[cit. 2011-6-19]. Dostupné na: www.holocaust.cz

Přílohy:

Příloha č. 1

ŽIVOTOPIS EMILA UTITZE V DATECH

- 27. 5. 1883 – narození Emila Utitze
- 22. 5. 1884 – narození sestry E. Utitze
- 1888 – 1893 – obecná škola
- 1893 – 1901 – gymnázium
- 11. 7. 1901 – maturitní zkouška
- 1901 – studium práva na Německé univerzitě v Praze, studium filosofie na Německé univerzitě v Praze
- 1905 – seznámení s Franzem Brentanem
- 15. 12. 1905 - složil hlavní rigorózum z filosofie
- 2. 1. 1906 - složil vedlejší rigorózum v klasické archeologie
- 10. 1. 1906 promován doktorem filosofie na Německé univerzitě v Praze
- 1906 – studium psychologie v Lipsku
- 1906 – pobyt u Franze Brentana
- 1908 – sňatek sestry Flory s Arthurem Steinem
- 1908 – pokřtěn, přihlásil se k evangelické církvi
- 1908 – habilitace na univerzitě v Rostocku
- 1910 – soukromý docent filosofie na univerzitě v Rostocku
- 1913 – I. Mezinárodní kongres estetiky a vědy o umění v Berlíně
- 3. 8. 1914 – sňatek s Otílií Schwarzkopfovou
- 28. 2. 1916 – jmenován profesorem filosofie v Rostocku
- (1924 – 1929) – vydává Ročenku pro charakterologii
- 3. 11. 1925 – jmenován řádným profesorem na univerzitě v Halle – Wittenberg
- (1925 – 1933) – řádný profesor na Univerzitě v Hale – Wittenberg
- 1927 – zvolen dopisujícím členem Německé společnosti vědy a umění v ČSR
- 1927 – předsedal a organizoval Kongresu estetiky v Halle
- 23. 9. 1933 – penzionován v Německu k datu 1. 10. 1933
- 26. 10. 1933 – navržen na jmenování řádným profesorem Filosofické fakulty na Německé univerzitě v Praze
- 1934 – žádost o udělení československého občanství
- 1934 – hostujícím profesorem na mezinárodní letní univerzitě Santander ve Španělsku
- 31. 7. 1934 – jmenován řádným profesorem Filosofické fakulty Německé univerzity v Praze
- 1934 – účastnil se osmého Mezinárodního filosofického kongresu
- 25. 10. 1934 – udělení československého státního občanství Utitzovi i jeho manželce
- 31. 10. 1934 – nastoupil jako řádný profesor na Filosofickou fakultu Německé univerzity v Praze
- (31. 10. 1934 – 31. 12. 1939) – řádným profesorem Filosofické fakulty Německé univerzity v Praze
- 1935 – spoluzaložil „Cercle philosophique de Prague pour les recherches sur l'entendement humain“
- 14. 2. 1936 – pověřen vyučováním oboru psychologie na nově založené Masarykově státní škole zdravotní a sociální péče

(14. 2. 1936 – konec 1937) – vyučoval psychologii na Masarykově státní škole zdravotní a sociální péče
srpen 1937 – účast na Mezinárodním kongresu estetiky v Paříži
(11. 11. 1938 – konec letního semestru 1939) – placená studijní dovolená
15. 12. 1938 – rozpuštění spolku Cercle philosophique de Prague
15. 5. 1939 – zrušen start letadla do Londýna
Od ledna 1940 – v penzi
7. 10. 1940 – žádost na vyjmutí z dosahu vládního nařízení č. 136/40
(1. 9. 1939 – 15. 8. 1941) – instruktorem charakterologie a psychologie v psychotechnickém kurzu ŽNO
30. 7. 1942 – deportován i s manželkou do terezínského koncentračního tábora
(30. 7. 1942 – srpen 1945) – v koncentračním táboře Terezín (vedoucí knihovny, byl v čele správy vědeckých, uměleckých a osvětových přednášek)
červen 1945 – přidělení bytu na Praze XVI., v ulici Na Václavce 35
13. 8. 1945 – vydání osvědčení o národní spolehlivosti
21. 2. 1947 – osvědčení o zachování československé státní národnosti
březen 1947 – žádost o vyplacení celé penze, žádosti nebylo vyhověno
září 1956 – delegát ČSR na III. Mezinárodním kongresu estetiky v Benátkách
říjen – listopad 1956 – přednáškový zájezd po německých univerzitách
2. 11. 1956 – úmrtí prof. Emila Utitze
21. 11. 1974 – zemřela Otilie Utitzová

VÝBĚROVÁ BIBLIOGRAFIE

AAVČR, Kunštát, Miroslav: Inventář k osobnímu fondu Emila Utitze, 2009, s. 9 – 11

1. J. Wilhelm Heinse und die Ästhetik zur Zeit der deutschen Aufklärung: eine problemgeschichtliche Studie. M. Niemeyer – Halle (Saale) 1906, 96 s.
2. Grundzüge der ästhetischen Farbenlehre. F. Enke – Stuttgart 1908, 159 s.
3. Bernard Bolzanos Ästhetik, in: Monatsschrift für das geistige Leben der Deutschen in Böhmen 8 (1909), 89 – 94
4. Die Funktionsfreuden im aesthetischen Verhalten. M. Niemeyer – Halle (Saale) 1911, 152 s.
5. Was ist Stil? F. Enke – Stuttgart 1911, 63 s.
6. Ästhetik und allgemeine Kunstwissenschaft. E. S. Mittler u. Sohn – Berlin 1913, 60 s.
7. Die Grundlagen der jüngsten Kunstbewegung. Ein Vortrag. F. Enke – Stuttgart 1913, 27 s.
8. Grundlegung der allgemeinen Kunstwissenschaft. F. Enke – Stuttgart 1914 (sv. 1), 308 s.; tamtéž 1920 (sv. 2), 438 s. (reprint: Fink – München 1972, oba svazky)
9. Die Gegenständlichkeit des Kunstwerks (Veröffentlichungen von der Kant Gesellschaft – Philosophische Vorträge, 17). Reuther u. Reichard – Berlin 1917, 71 s.
10. Franz Brentano, in: Kant-Studien 22 (1917), 217 – 242
11. Psychologie der Simulation. F. Enke – Stuttgart 1918, 98 s.
12. Akademische Berufsberatung: Vortrag gehalten im Akademischen Verein für Hochschulreform zu Rostock. F. Enke – Stuttgart 1920, 31 s.
13. Die Kultur der Gegenwart in den Grundzügen dargestellt. F. Enke – Stuttgart 1921, 292 s.
14. Psychologie und Medizin. Vogel – Leipzig 1922, 20 s. Sonderabdruck von: Fortschritte der Medizin, 13 (1922)
15. Ästhetik (Quellenhandbücher der Philosophie, sv. 1). Pan Verlag – Berlin 1923 (2. vyd. 1924), 204 s.
16. Charakterologie. Pan Verlag – Heise – (Berlin)Charlottenburg 1925, 398 s.
17. Der Künstler: vier Vorträge. F. Enke – Stuttgart 1925, 64 s.
18. Die Überwindung des Expressionismus. Charakterologische Studien zur Kultur der Gegenwart. F. Enke – Stuttgart 1927, 190 s.
19. Christian Wolff. Rede zur 250. Wiederkehr seines Geburtstages (Hallische Universitätsreden, sv. 45). M. Niemeyer – Halle (Saale) 1929, 22 s.
20. Über die Grundbegriffe der Kunstwissenschaft. In: Kant – Studien 34 (1929), 6 - 69
21. Über die geistigen Grundlagen der jüngsten Kunstbewegung. Beyer u. Mann – Langensalza 1929, 24 s.
22. Die kulturelle Hintergrund der preussischen Reform, in: Wesen und Wege der Schulreform. Wiedermann – Berlin 1930, 9 – 26
23. Geschichte der Ästhetik. Junker u. Dünnhaupt – Berlin 1932, 76 s. (vylo též česky: Dějiny estetiky, Praha 1968)
24. Bemerkungen zu volkscharakterologischen Untersuchungen, Leipzig 1932. Sonderabdruck von: Zeitschrift für Psychologie, 127 (1932), 138 – 191
25. Mensch und Kultur. F. Enke – Stuttgart 1933, 112 s.

26. Masaryk als Volkserzieher (Festvortrag aus Anlass des 85. Geburtstages des Herrn Präsidenten T. G. Masaryk im deutschen Stadtbildungsausschuss zu Reichenberg). Orbis – Prag 1935, 24 s.
27. Die Sendung der Philosophie in unserer Zeit. Sokthoff – Leiden 1935, 159 s.
28. Vzpomínky na Franze Kafku, in: Sieberschein, Hugo – Muir, Edwin – Utitz, Emil (eds.), Franz Kafka a Praha. Vladimír Žikeš – Praha 1947, 25 – 30
29. Německo mezi včerejškem a zítřkem (Knížnice pracujícího člověka, sv. 12). Dělnické nakladatelství – Praha 1948, 76 s.
30. Psychologie života v terezínském koncentračním táboře. Dělnické nakladatelství – Praha 1947, 80 s.
31. Bemerkungen zur deutschen Existenz-Philosophie, in: Philosophische Studien (Heft 2 – 4). Walter de Gruyter – Berlin 1949
32. Caracterología. Afio del Libertador General San Martín – Buenos Aires 1950, 44 s.
33. Zur Psychologie des provisorischen Daseins, in: Psychological Essays for David Katz. Uppsala 1951, 261 – 273
34. Erinnerungen an Franz Brentano, in: Wissenschaftliche Zeitschrift der Martin-Luther-Universität Halle-Wittenberg, 1(4), 1954
35. Klasický žurnalista Egon Ervín Kisch. Orbis – Praha 1958, 187 s.
36. Mandeville, Bernard: Bienenfabel (Philosophische Bücherei, sv. 13 – úvod od Emila Utitze). Aufbau Verlag – Berlin 1957, 370 s.
37. Bemerkungen zur altgriechischen Kunsttheorie (Deutsche Akademie der Wissenschaften zu Berlin – Schriften der Sektion Altertumswissenschaft, sv. 18). Akademie Verlag – Berlin 1959, 44 s.
38. Ammerkungen zur Kunstpsychologie, in: Katz, David (ed.), Handbuch der Psychologie. Basel – Stuttgart 1959, 399 – 412
39. Über Emil Filla, in: Fabritius, Heinke – Kallert, Kristina (eds.), Frühling in Prag oder Wege des Kubismus. Deutsche Verlagsantalt – München 2005, 109 – 117
40. Osm let na Staroměstském gymnáziu. Setkání s Franzem Kafkou, in: Koch, Hans Gerd (ed.), Setkání s Franzem Kafkou. Vzpomínky současníků. Nakladatelství Franze Kafky – Praha 2004, 40 – 44

Emil Utitz: Roztržitý učenec

Makarová, E., Makarov, S., Kupermann, V.: Univerzita přežití. Osvětová a kulturní činnost v terezínském ghettu 1941 - 1945. S. 99 - 100

Na počátku západní filosofie se tyčí, zahalená v mytickém přítmí, vznešená postava Thaleta Milétského, slavného jako jednoho ze sedmi mudrců. Jde v čele triumfální reje evropské vědy jako její nejstarší patriarcha. Kolem slavných zjevů často vznikají anekdoty, a tak se stalo i Thaletovi. Nejde při tom vůbec o to, zda jsou příběhy historicky ověřeny, nebo ne. Rozhodující je pouze, jak si antika představovala své hrdiny, na co kladla důraz.

Jednou večer se Thales procházel, pozoruje hvězdné nebe, když tu ho zvoláním varovala mladá otrokyně, aby nespadol do hluboké jámy. Posmívala se mu, že se domnívá, že se dobírá zákonitostí všehomíra, zatímco klopýtne přes nejbližší překážku.

Antika nám zprostředkovala tuto anekdotu, nikoli aby se smála Thaletovi, nýbrž aby naznačila, že nebezpečí podlehnout záludnostem každodenního života hrozí vždy tomu, kdo svůj život zasvětil moudrosti. Oddal se úvahám a myšlenkám. Lstivá obratnost znalců světa stojí proti dojemné neohrabanosti čistého badatele. Nikoli nadarmo si představovali Řekové Homéra, svého nejvznešenějšího básníka a věštce, jako slepého. Tělesné oko je zavřené, jen duchovní oko vidí nevyčerpatelnou hloubku celého kosmu. Poslední, pravda trapný ohlas toho názoru je předsudek trapičů zvířat, že oslepení kanárci zpívají lépe než vidoucí.

Jiná anekdota nám vypráví, že Thales předpověděl nadúrodu oliv. Přiměl své přátel, aby vykoupili všechny olejové lisy. Když pak přišla úroda, scházely lisy, jejich šťastní majitelé však velmi zbohatli. Thales sám se však obchodu neúčastnil. Aristoteles – neboť to není nikdo menší než on, kdo nám příběh vypráví – tím říká, že věda je docela dobře schopna poskytnout praktické výhody, její nositelé však si málo cení pozemských statků, neboť to jsou jiné, vzdálenější, vznešenější cíle, po nichž baží.

Z takových a podobných příběhů vzniká lidský typ, který v antice mezi všemi národy vytvořili pouze Řekové: badatel, který neuznává žádnou autoritu kromě neúprosně přísného výroku rozumu. Kolik toho Evropa vděčí právě tomuto typu, není zde třeba líčit.

Dnes se ona stará anekdota zploštila na známé a již nudné vtipy o roztržitém profesorovi, který zamění nebo ztratí svůj deštník. Světodějné pozadí je smazáno. Co zbylo, je dobrácká, avšak přece jen komická postava, která hraje poněkud směšnou roli.

Propast zející mezi moderní a antickou anekdotou je charakteristická pro nesmírnou vzdálenost, která dělí naši dobu od dob Řeků.

Obrazová příloha:

Emil Utitz z nacistického propagačního filmu natočeného v Terezíně (1942)

P o t v r z e n í .

Potvrzuji, že pan profesor Dr. Emil U t i t z , bytem Praha XVI.,
Na Václavce 35, nar. v Praze dne 27 5. 1883 se po dobu okupace
vždy řádně choval a nepodnikl nic proti zájmům Československé
republiky.

V Praze dne 6. srpna 1945.

Prošel: Dr. Josef A. V. ...
Praha I. ...
č. l. 4623/41.

Dr. Nora Fritol
Praha II. Kermischova 15
rep. leg. 36943

Jan Dostal
II., Václavská 24
č. l. A-00602

Univ. doc. Theodor Rieger
Praha XIX. Cechova 7
č. l. 9414c

Praha XV. ...
Benešova ...
Praha XII. ...
Praha I. ...
Praha II. ...
č. l. 24655

Prof. Y. Jan Ambersonský,
Praha XIX. Benetická 17.
č. l. 32641/a

Dr. Martha ...
Praha XII. ...
č. l. 46455a.

Dr. Otto ...
Praha I. ...
č. l. 127454

Vzhledem k tomu, že níže podepsaní prof. Emil Utitz a jeho choť Otilie Utitzová roz. Schwarzkopfová byli po dobu 3 let v koncentračním táboře v Terezíně a vzhledem k předložení osvědčení o národní spolehlivosti oba žadatelé prosí o vydání potvrzení o vynětí žadatelů z důsledků předpisů stihajících německé a maďarské státní příslušníky.

V Praze dne 13. srpna 1945.

Prof. Dr. Emil Utitz

Otilie Utitzová.

*Emil Utitz
Otilie Utitzová*

A-4605- 14/1-47-VI/2.

O s v ě d ě n í

o zachování československého státního občanství.

Ministerstvo vnitra zjišťuje podle § 2, odst. 2 ústavního dekretu presidenta republiky z 2.srpna 1945, č. 33 Sb., o úpravě československého státního občanství osob národnosti německé a maďarské, že se

Ph Dr. Emilu U t i t z o v i

naroz. 27. 5. 1883 v Praze, příslušnému
do Prahy , bytem v Praze XVI., Na Václavce
a jeho manželce Otílii, roz. Schwarzkopfové, nar. 21.6.1890
v Sušici, přísl. do Prahy,

zachovává československé státní občanství.

V Praze 1. února 1947.

Za ministra:

3600:74-2770